

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวความคิด ทฤษฎี และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปใช้ในการศึกษาดังนี้

1. บริบทการประกอบอาชีพเก็บหอยแครงในพื้นที่ตำบลบางขุนไทร
2. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
3. แนวคิดการบริหารจัดการและการพัฒนาแบบยั่งยืน
 - 3.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
 - 3.2 แนวคิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่
 - 3.2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วม
 - 3.2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่ม
 - 3.2.3 แนวคิดการพึ่งตนเอง
 - 3.2.4 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
 - 3.2.5 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน
 - 3.2.6 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บริบทการประกอบอาชีพเก็บหอยแครงในพื้นที่ตำบลบางขุนไทร

ตำบลบางขุนไทร ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีเนื้อที่ทั้งหมด 15,732 ไร่ (25.17 ตารางกิโลเมตร) อยู่ห่างจากตัวเมืองเพชรบุรี ประมาณ 17 กิโลเมตร และห่างจากตัวอำเภอบ้านแหลม ประมาณ 6 กิโลเมตร จำนวนหมู่บ้านในเขตปกครอง ทั้งหมด 11 หมู่บ้าน ประชากรทั้งสิ้น 6,976 คน แยกเป็นชาย 3,418 คน หญิง 3,558 คน จำนวนครัวเรือน 1,695 ครัวเรือน สภาพพื้นที่แบ่งเป็นที่ราบชายฝั่งน้ำทะเลท่วมถึง ที่ราบน้ำทะเลเคยท่วมถึง และที่ราบน้ำท่วมถึง พื้นที่บริเวณทะเลชายฝั่งเป็นเขตน้ำเค็มประมาณ ร้อยละ 60 และน้ำจืดประมาณร้อยละ 40 บริเวณชายฝั่งมีสภาพเป็นหาดโคลน มีป่าชายเลนประมาณ 450 ไร่ ประกอบด้วย พรรณไม้ป่าชายเลนนานาชนิด เช่น แสม โกงกาง ตะบูน พื้นที่ชายฝั่งยาวประมาณ 10 กม. ส่วนใหญ่เป็นที่ราบประมาณ

15,530 ไร่ (ร้อยละ 98.72) และที่เหลือเป็นพื้นที่น้ำ ประมาณ 202 ไร่ (ร้อยละ 1.28) (องค์การบริหารส่วนตำบลบางขุนไทร, 2552)

ตำบลบางขุนไทร มีลักษณะภูมิประเทศ แบ่งเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดวิถีการประกอบอาชีพของคนในชุมชน คือ

1. พื้นที่ที่อยู่ติดทะเล มีทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่สำคัญ คือ ป่าชายเลน ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของสัตว์น้ำชนิดต่างๆ เช่น หอยเสียบ หอยแครง ปูทะเล กุ้งและอื่นๆ บริเวณนี้เป็นแหล่งหอยแครงตามธรรมชาติที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย ชาวบ้านได้อาศัยเป็นแหล่งอาหารทำมาหากินเลี้ยงชีพตนเอง ครอบครัว และพัฒนาชุมชนมานานนับหลายศตวรรษ ดังนั้น จึงมีความรู้สึกหวงแหน ผูกพันพื้นที่ที่เป็นทรัพยากรชายฝั่งทะเล ชาวบ้านมีบทบาทอย่างมากในการจัดการดูแลรักษามรดกทรัพยากรธรรมชาติที่พวกเขาเปรียบเทียบกับแหล่งอาหารตามธรรมชาตินี้ว่า คือ “ซุ๊ปเปอร์มาเก็ต” ของคนในท้องถิ่น และยังเป็นแหล่งอาหารสำคัญของชุมชนต่างๆ ในจังหวัดเพชรบุรีและจังหวัดใกล้เคียงมานานนับร้อยปี ประชากรในตำบลบางขุนไทรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหมู่ที่ 1, 2, 3, 8 และ 10 ได้อาศัยทำมาหากินโดยการเก็บหอยเสียบและหอยแครงตามชายฝั่งด้วยมือมาช้านาน นอกจากทำประมงชายฝั่งด้วยการเก็บหอยแล้ว ชาวบ้านยังได้ออกเรือทำการประมงในเขตน้ำตื้น ด้วยการออกเรือจับกุ้ง ปู ปลา พื้นที่บริเวณนี้ชาวบ้านบางส่วนก็ยังได้อาศัยทำเป็นนาเกลือ ซึ่งเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่สร้างรายได้ดีพอควร ชาวบ้านบางส่วนที่มีเงินทุนก็ทำหน้าที่เป็นคนกลางรับซื้ออาหารทะเลจากชาวบ้านที่เป็นชาวประมง แล้วนำออกขายตลาดภายนอกอีกต่อหนึ่ง บางรายก็ทำอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารทะเล เช่น กุ้งแห้ง ปลาหมึกแห้ง หอยเสียบแห้ง การทำกะปิ และปลาแห้ง

2. พื้นที่ดอนอยู่ลึกเข้ามา อยู่ห่างจากชายฝั่ง เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การกสิกรรม ชาวบ้านที่อาศัยในบริเวณนี้ ได้แก่ หมู่ที่ 5, 6, 7, 9 และ 11 ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาทำสวน เลี้ยงสัตว์ประเภทวัว ไก่ เป็ด หมู เลี้ยงปลา รับจ้างทำงานในภาคเกษตรกรรม และบางส่วนก็ออกไปทำประมงชายฝั่งในพื้นที่ชายทะเลในลักษณะการทำประมงน้ำตื้น (รัตนา โตสกุล และ จรินทร์ บุญมรรษะ, 2551 : 48-51)

จากลักษณะทางกายภาพที่กล่าวข้างต้น สภาพพื้นที่ชายฝั่งตำบลบางขุนไทร เป็นพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลที่มีป่าชายเลนอุดมสมบูรณ์จึงเป็นแหล่งกำเนิดของหอยแครงที่สมบูรณ์และใหญ่ที่สุดในประเทศไทย จึงเกิดการทำการประมงพื้นบ้านที่ยึดเป็นอาชีพมานานกว่าร้อยปี ด้วยการใช้เครื่องมือที่ประดิษฐ์ขึ้นจากภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเครื่องมือที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และเริ่มเป็นที่รู้จักกันคือ “หมูบ้านกระดานดิบ” โดยมีเครื่องมือประมงที่ใช้ในการเก็บหอย ได้แก่

- 1) กระดานดิบ ทำจากแผ่นไม้เนื้อหนา ขนาด 1-1.5 นิ้ว กว้าง 8-10 นิ้ว ยาว 1-1.20 เมตร ด้านหน้า

หัวจะเข็ดเล็กน้อยคล้ายสกี เพื่อให้สามารถลื่นไถลได้บนดินเลน 2) ถังใส่หอย เป็นถังไม้ ที่มีความจุประมาณ 10 ลิตร สูงประมาณ 30 เซนติเมตร ใช้สำหรับบรรจุหอยที่เก็บได้และเป็นที่พักอกเวลาที่ตีกระดาน 3) ถุงอวน ใช้เป็นภาชนะสำหรับใส่หอยระหว่างเก็บหอยก่อนที่จะเทลงถังไม้ เนื่องจากหอยที่ใช้มือจับขึ้นมามักจะมีดินเลนติดมาด้วย และการที่เอาหอยใส่ในถุงก่อนจะช่วยทำให้ดินเลนบางส่วนหลุดไปจะช่วยลดน้ำหนักของหอยในถังไม้ได้ 4) เรือที่ใช้เพื่อไปเก็บหอย คือ เรืออีป้าป เป็นเรือที่สามารถวิ่งบนเลนได้ (กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร, 2553) นอกจากนี้ ยังมีการใช้ถุงพลาสติกเล็กๆ สำหรับสวมนิ้วมือ เพื่อป้องกันเปลือกหอยหรือสิ่งมีคมบาดมือและถุงเท้าเพื่อช่วยป้องกันไม่ให้ถูกเปลือกหอยหรือของมีคมบาดในขณะที่ตีเลน

วิธีการเก็บ จะเริ่มขึ้นเมื่อเวลาน้ำทะเลลง ผู้ประกอบอาชีพเก็บหอย ซึ่งไม่จำกัดเพศ วัย จะวางแผ่นกระดานลงบนเลนและขึ้นไปนั่งคุกเข่าโน้มตัวไปข้างหน้าให้ลำตัววางอยู่บนถังหรือภาชนะใส่หอย ซึ่งบนปากถังมีไม้กระดานแผ่นเล็กๆ วางพาดเพื่อให้วางลำตัวได้ หย่อนมือลงข้างๆ แผ่นไม้ เท้าข้างหนึ่งพุงตัวบนแผ่นไม้กระดาน อีกเท้าหนึ่งถีบเลนให้กระดานเลื่อนไปตามทิศทางที่ต้องการ และตีกระดานเลื่อนออกไปเรื่อยๆ จากชายฝั่งลงไปตามกระแสน้ำ ขณะเดียวกันก็จะใช้มือทั้งสองข้างควานหาและเลือกเก็บหอยที่โตได้ขนาดไปเรื่อยๆ โดยเมื่อน้ำเริ่มขึ้นก็จะตีกระดานตามกระแสน้ำกลับเข้ามาหาชายฝั่ง ระยะเวลาที่น้ำทะเลลง อยู่ที่ประมาณ 1-2 ชั่วโมง และน้ำจะหยุดนิ่งๆ ประมาณ 30 นาที ต่อจากนั้นน้ำจะเริ่มขึ้นอีก ประมาณ 1-2 ชั่วโมง การเก็บหอยแครง หอยเสียบในแต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 5-6 ชั่วโมง หอยแครงและหอยเสียบจะมีตลอดปี แต่หอยแครงจะพบมากในเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ (เดือนตุลาคม-เดือนธันวาคมเป็นเดือนที่หอยแครงเกิด) และหอยเสียบจะพบมากในเดือนมีนาคมถึงเดือนกันยายน โดยราษฎรจะมีรายได้เฉลี่ยต่อคนประมาณวันละ 200-300 บาท จะได้น้อยหรือขึ้นอยู่กับความสามารถในการเก็บ ถ้าช่วงไหนมีหอยลาย หอยเสียบมาก บางคนอาจได้ถึงวันละ 500-700 บาท เพราะมีราคาดีกว่าหอยแครง ประโยชน์ที่ได้จากการเก็บหอยด้วยวิธีนี้ เป็นการอนุรักษ์ตามธรรมชาติ เนื่องจากการเก็บหอยด้วยมือเป็นการคัดเลือกหอยที่โตได้ขนาดเพื่อป้องกันไม่ให้เก็บหอยที่มีขนาดเล็กมากเกินไปขึ้นมา เพราะหอยที่มีขนาดเล็กมากเกินไปจะไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ แม้วิธีนี้ จะดูเหมือนได้ปริมาณไม่มากนัก แต่ในฤดูที่หอยแครงสมบูรณ์ มีการคำนวณปริมาณหอยแครงที่นำออกจากพื้นที่นี้ประมาณวันละ 8-10 ตัน คิดเป็นมูลค่า 100,000-150,000 บาท หรือประมาณ 3.0-4.5 ล้านบาทต่อเดือน (36-54 ล้านบาทต่อปี) (อุษา เทียนทอง และคณะ, 2553)

จากการที่มีทรัพยากรชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์ดังกล่าว จึงเริ่มเกิดปัญหาแย่งชิงทรัพยากรขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่ปี 2535 ผู้ประกอบอาชีพเก็บหอยแครงประสบปัญหาจากการที่มีเรือคราดหอยจากนอกพื้นที่ใช้เครื่องยนต์เป็นเครื่องมือบุกรุกทำลายแหล่งกำเนิดของหอยแครงตามธรรมชาติ ซึ่งการ

เข้ามาลักลอบทำการคราดหอยแต่ละครั้ง จะมีรายได้วันละ 5,000-10,000 บาท ทำให้ชาวบ้านที่เก็บหอยด้วยมือมีรายได้ลดลง ส่วนเรือคราดหอยที่ถูกจับได้ก็เสียเพียงค่าปรับลำละ 30,000 บาท แล้วก็ถูกปล่อยไป ทำให้เจ้าของเรือเหล่านั้นกลับเข้ามาลักลอบคราดหอยอีกเหมือนเดิม

ด้วยเหตุนี้ เมื่อปี 2536 จึงได้มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยในครั้งแรกมี นายจรรยง พิทักษ์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 10 เป็นหัวหน้ากลุ่ม มีอาสาสมัคร 36 นาย ออกปฏิบัติงานตรวจตราปราบปรามและจับกุมผู้กระทำความผิดในเขตพื้นที่อนุรักษ์ และในปัจจุบันทางกลุ่มได้กำหนดโครงสร้างของกลุ่มขึ้นใหม่ โดยมี นายเสน่ห์ บุรณารมย์ กำนันตำบลบางขุนไทร เป็นประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลตำบลบางขุนไทร คนปัจจุบัน มีนายจรรยง พิทักษ์ เป็นรองประธาน และมีศูนย์กลางอยู่ที่หมู่ที่ 10 มีการจัดทีมลูกบ้าน ทุกหมู่บ้านคอยเฝ้าระวังเรือคราดที่เข้ามาทำผิดกฎหมายในพื้นที่ โดยกลุ่มอนุรักษ์ฯ จะดูแลรักษาทรัพยากรในพื้นที่ความยาวตั้งแต่ร่องน้ำปากคลองบ้านแหลม ถึงร่องน้ำคลองปากทะเล รวมระยะทาง 9 กิโลเมตร และมีความกว้างจากชายฝั่งออกไป 3 กิโลเมตร รวมพื้นที่ทั้งหมด 27 ตารางกิโลเมตร ซึ่งเป็นพื้นที่สงวนให้เก็บหอยด้วยมือเท่านั้น การเก็บหอยด้วยมือยังถือเป็นการทำกินแบบเศรษฐกิจพอเพียง หลีกเลี่ยงการใช้เครื่องยนต์ไม่ให้ใช้อุปกรณ์เครื่องมือ หรือเรือคราดเข้ามาคราดหอย

นอกจากปัญหาการคราดหอยแล้ว ยังมีปัญหาการซ้อนหอยแครงวัยอ่อน ซึ่งผิดกฎหมายเช่นกัน การซ้อนโพรงหอยแครงวัยอ่อนด้วยสวิง ประกอบด้วย ถุงอวน (ชะเเนะ) ถือว่าผิดกฎหมายเพราะซ้อนหอยที่มีขนาดเล็กกว่า 6 มิลลิเมตร เรื่องการซ้อนหอยขนาดเล็กนั้นนิยมทำกันในช่วงที่ดินเลนอ่อน เหตุที่คนทำการซ้อนหอยเพราะขายได้ราคาค่อนข้างดี ประมาณกิโลกรัมละ 70 บาท

การดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ถือว่าเป็นการเริ่มต้นการทำงานด้วยจิตอาสา ใช้ความอดทน เนื่องจากการออกตรวจในแต่ละครั้งไม่มีค่าจ้างหรือค่าเบี้ยเลี้ยงใดๆ และต้องมีค่าใช้จ่ายเป็นค่าน้ำมันเชื้อเพลิงในการออกตรวจ การซ่อมบำรุงเครื่องยนต์ จึงได้อาศัยจากเงินบริจาคของคณะกรรมการกลุ่มฯ และกลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพเก็บหอยครอบครัวละ 10 บาท จากผลการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรหอยแครงและหอยเสียบอย่างต่อเนื่องทำให้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน โดยในครั้งแรก ได้รับงบประมาณจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) จำนวน 1 ล้านบาท งบประมาณจากโครงการอยู่ดี มีสุข จำนวน 2 แสนบาท องค์การบริหารส่วนตำบลบางขุนไทร สนับสนุนค่าน้ำมันเชื้อเพลิงในการออกตรวจเฝ้าระวัง ตั้งแต่ปี 2545 จนถึงปัจจุบัน การทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้รับการยกย่องว่าก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลชายฝั่งซึ่งเป็นแหล่งหอยแครงที่

ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยให้คงความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งทำมาหากิน สร้างรายได้ให้แก่คนที่อาศัยทั้งในโซนบกและโซนทะเลให้คงอยู่ถึงคนรุ่นหลังต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1. แนวความคิดและหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

นิวัติ เรืองพานิช (อ้างถึงใน สุริย์ เจียมมรดก, 2548: 18-19) ได้สรุปแนวความคิดและหลักการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไว้ดังนี้

1.1 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด ยาวนานที่สุด และโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้ มิได้หมายถึงห้ามใช้หรือเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉยๆ แต่จะต้องนำมาใช้ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ (Time and Space)

1.2 ทรัพยากรธรรมชาติจำแนกอย่างกว้างๆ ออกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชพันธุ์ และกำลังงานมนุษย์ กับทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น น้ำมันและแร่ต่างๆ เป็นต้น

1.3 ปัญหาสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรดินที่ยังอุดมสมบูรณ์ให้คงคุณสมบัติที่ดีตลอดไป ในขณะที่เดียวกันจะเป็นผลดีต่อทรัพยากรอื่นๆ เช่น น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่าด้วย

1.4 การอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องคำนึงถึงทรัพยากรอื่นในเวลาเดียวกันด้วย ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะทรัพยากรทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

1.5 ในการวางแผนจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้น จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรม หรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมของมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้นๆ กล่าวโดยทั่วๆ ไป การอนุรักษ์ถือได้ว่าเป็นทางแห่งการดำเนินชีวิตเพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก

1.6 ไม่มีโครงการอนุรักษ์ใดที่จะประสบความสำเร็จได้ นอกจากผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรนั้นๆ และใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดผลดีในทุกๆ ด้านต่อสังคมมนุษย์ และควรใช้ทรัพยากรให้อำนวยประโยชน์หลายๆ ด้านในเวลาเดียวกัน

1.7 อัตราการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันจะเป็นที่ใดก็ตามยังไม่อยู่ในระดับที่จะพียงซึ่งฐานะความอยู่ดีกินดีโดยทั่วถึงได้ เนื่องจากการกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรยังเป็นไปโดยไม่ทั่วถึง การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือในชนบท ความมั่งคั่งสุขสมบูรณ์ของประเทศขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่นๆ ของประเทศนั้นๆ

1.8 การทำลายทรัพยากรธรรมชาติใดๆ ด้วยเหตุใดก็ตาม เท่ากับเป็นการทำลายความศิวีไลของมนุษย์ อย่างไรก็ดี มนุษย์ต้องยอมรับว่าการทำลายทรัพยากรธรรมชาติได้เกิดขึ้นอยู่ทุกหนทุกแห่งที่มีการใช้ทรัพยากรนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

1.9 การดำรงชีวิตมนุษย์ขึ้นอยู่กับสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ ซึ่งต่างก็เกิดมาจากทรัพยากรอื่น เช่น ดิน น้ำ อากาศหนึ่ง กำลังงานของมนุษย์ ตลอดจนการกินคืออยู่ดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ ขึ้นอยู่กับคุณค่าของอาหารที่เรบริโภค นอกจากปลาและอาหารทะเลอื่นๆ แล้วอาหารทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นผัก ผลไม้ ถั่ว งา ข้าวหรือในรูปของนม เนื้อสัตว์ อันเป็นผลผลิตจากพืชที่สัตว์บริโภคเข้าไปล้วนเกิดมาจากดินทั้งสิ้น

1.10 มนุษย์จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติ และเชื่อในความเป็นไปตามธรรมชาติ มนุษย์สามารถนำวิทยาการต่างๆ มาช่วยหรือบรรเทากระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติได้ แต่มนุษย์ไม่สามารถจะนำสิ่งใดมาทดแทนธรรมชาติได้ทั้งหมดทีเดียวอย่างแน่นอน

1.11 การอนุรักษ์ นอกจากจะเพื่อการอยู่ดีกินดีของมวลมนุษย์แล้ว ยังจำเป็นต้องอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อความสมบูรณ์ และเป็นผลดีทางด้านจิตใจด้วยเช่นกัน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์สัตว์ป่าเพื่อความสวยงาม และสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นเกมกีฬา เป็นต้น

1.12 เป็นความจริงที่ว่าประชากรของโลกเพิ่มมากขึ้นทุกวัน แต่ทรัพยากรธรรมชาติกลับลดน้อยถอยลงทุกที ไม่มีใครทราบได้ว่า การใช้ทรัพยากรในบั้นปลายนั้นจะเป็นอย่างไร อนาคตจึงเป็นสิ่งที่มีความไม่แน่นอน ถ้าหากทุกคนไม่เริ่มต้นอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่บัดนี้

ส่วน โรจนจรรย์ย์ ค่านสวัสดิ์ (อ้างถึงใน วิษณุ พลอยศรี, 2547: 25-26) ได้ให้คำจำกัดความและแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมออกเป็น 3 ทางดังนี้

1) แนวทางที่สนใจแต่ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และ/หรือระบบนิเวศเป็นหลัก (Deep Ecology หรือ Biocentric Paradigm) เป็นแนวทางที่ตรงกับแนวทางการ

อนุรักษ์ (Conservation) ปัจจุบันนักสิ่งแวดล้อมที่มีพื้นฐานทางนิเวศจำนวนหนึ่งยังคงให้ความสำคัญกับแนวทางนี้ แม้ว่าจะยอมรับความสำคัญของการพัฒนามากขึ้น

2) แนวทางที่พัฒนามาจากความเชื่อในการพัฒนาและเทคโนโลยี ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจหรือความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นหลัก (Frontier Economics หรือ Technocentric Paradigm) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในยุคเดียวกับแนวคิดการอนุรักษ์ ทำให้เกิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรบางประเภท เช่น ป่าไม้ และปิโตรเลียม

3) แนวคิดที่ผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาเข้าด้วยกัน เป็นแนวคิดที่ยอมรับว่าการพัฒนาเป็นสิ่งจำเป็นในขณะเดียวกันก็ยอมรับว่าสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่จำเป็นต่อการพัฒนาและจะต้องมีการจัดการใช้ประโยชน์และอนุรักษ์บางส่วนไว้ให้คนรุ่นต่อไป แนวคิดนี้เป็นแนวคิดหลักของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Environmental Resources Management Paradigm) และได้พัฒนามาเป็นแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ในปัจจุบัน

หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีแนวทางทำได้ ดังนี้ (มณฑุสชาติ ไบโพธิ์, 2553)

1) การใช้แบบยั่งยืน (Sustainable Utilization) หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมให้ได้ประโยชน์สูงสุด เมื่อใช้แล้วเกิดมลพิษน้อยที่สุดหรือไม่เกิดเลย หรือเมื่อเกิดของเสียและมลพิษในสิ่งแวดล้อมแล้วก็ต้องหาวิธีบำบัด กำจัด ให้ฟื้นคืนสภาพ หรือนำของเสียมาใช้ประโยชน์หรือรีไซเคิล (Recycle) เพื่อให้มลพิษในสิ่งแวดล้อมน้อยลง การใช้ทรัพยากรธรรมชาตินั้นเป็นไปตามความต้องการของสังคม ถ้าสังคมไม่ระมัดระวังการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแล้วจะก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรและปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมา ดังนั้น จึงต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้พอดี บนพื้นฐานความสุขของชุมชน ซึ่งส่งผลให้เกิดการใช้ที่ยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ

2) การกักเก็บ (Storage) หมายถึง การรวบรวมและกักเก็บทรัพยากรที่มีแนวโน้มจะขาดแคลนได้ เพื่อเอาไว้ใช้ในอนาคต ซึ่งการกักเก็บทรัพยากรมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป เช่น การเก็บกัก เพื่อใช้ในอนาคต เนื่องจากทรัพยากรบางชนิดมามากเกินไปในบางเวลา แต่อาจขาดแคลนในช่วงเวลาหนึ่ง จึงจำเป็นต้องเก็บเอาไว้ เช่น การถนอมอาหาร การทำยุ้งฉาง การกักเก็บน้ำ การกักเก็บเพื่อความมั่นคง เช่น การกักเก็บรักษาป่าไม้ แร่ น้ำมัน ปิโตรเลียม แก๊สธรรมชาติ ถ่านหิน น้ำ เป็นต้น

3) การรักษาซ่อมแซม (Repair) เมื่อทรัพยากรถูกทำลายโดยมนุษย์ หรือโดยธรรมชาติก็ตาม มีความจำเป็นที่จะต้องรักษา หรือซ่อมแซมให้กลับมาเป็นปกติ เช่น การเติมอากาศในบ่อบำบัดน้ำเสีย การปลูกป่าทดแทน การเพาะพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อนำไปปล่อยกลับสู่ธรรมชาติ

4) การฟื้นฟู (Rehabilitation) เมื่อทรัพยากรธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรมไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม จึงจำเป็นต้องมีการฟื้นฟูเพื่อให้อยู่ในสภาพปกติ ซึ่งอาจใช้เวลานานหรือน้อยแล้วแต่สภาพที่เสื่อมโทรม เพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรที่ได้ อีก และใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การเสริมสร้างที่อยู่อาศัยให้สิ่งมีชีวิตในทะเลด้วยการสร้างแนวปะการังเทียมจากแท่งคอนกรีตหรือยางรถยนต์ หรือการปลูกป่า เป็นต้น

5) การป้องกัน (Prevention) เป็นการหาวิธีป้องกันและคุ้มครองเพื่อปกป้องคุ้มครองทรัพยากรที่กำลังถูกทำลาย หรือมีแนวโน้มว่าจะถูกทำลายให้สามารถอยู่ในสภาพปกติ เช่น การออกกฎหมายหรือพระราชบัญญัติคุ้มครอง การรณรงค์และให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

2. การดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (จันทวัน เบญจวรรณ, 2552)

การดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดผลสำเร็จโดยแท้จริงได้ ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของทุกฝ่ายทุกคนอย่างจริงจังและจริงใจ หากกระทำเพียงชั่วครั้งชั่วคราว หรือกระทำโดยมีผลประโยชน์อันมีแอบแฝงอยู่ จะไม่เกิดผลดีแก่ทรัพยากรธรรมชาติเลย ในทางปฏิบัติเราสามารถดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้หลายประการที่สำคัญ ได้แก่

2.1 การออกกฎหมาย กฎหมายนับได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งในการดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประเทศไทยมีกฎหมายเพื่อการคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติอยู่หลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติน้ำบาดาล พ.ศ. 2520 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติพัฒนาที่ดิน พ.ศ. 2526 พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 เป็นต้น

ประเทศไทยมีกฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นเวลานานแล้ว โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ และแร่ แต่การที่ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศถูกทำลายลงอย่างมากมาในระยะเวลานับร้อยปี น่าจะเป็นผลมาจากความบกพร่องของเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย และการขาดจิตสำนึกของประชาชนโดยทั่วไปในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ยิ่งกว่าปัญหาการไม่มีกฎหมายใช้บังคับกรณีอย่างเพียงพอ และถ้าทราบใดเรายังไม่สามารถขจัดข้อบกพร่อง ซึ่งเป็นสาเหตุของปัญหาดังกล่าวไปได้ ไม่ว่ากฎหมายที่บัญญัติออกมาจะมีความรัดกุมหรือเข้มงวดเพียงใดก็ตาม ก็ย่อมจะเกิดช่องโหว่

ให้มีการหลีกเลี่ยงกฎหมายกันได้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นสภาพปัญหาที่มีมาแต่ดั้งเดิม และนับวันจะเลวร้ายลงไปเรื่อยๆ ดังที่ปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอๆ

2.2 การให้การศึกษา การศึกษานับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะช่วยทำให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้ผลดียิ่ง การจัดการศึกษาในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เราสามารถจัดได้ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกโรงเรียน ในระบบโรงเรียนควรสอดแทรกเข้าไปทุกระดับชั้นตั้งแต่ระดับอนุบาล ไปจนถึงระดับอุดมศึกษา เพื่อเป็นการปลูกฝังเยาวชนของชาติให้มีจิตสำนึกร่วมกันในการบำรุงดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ในอัตราที่เหมาะสม สำหรับเยาวชนที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนก็อาจรับโดยผ่านทางสื่อต่างๆ เช่น เอกสารพิมพ์เผยแพร่ การให้ความรู้ทางวิทยุ โทรทัศน์ ทางอินเทอร์เน็ตหรืออาจจะจัดเจ้าหน้าที่ออกไปให้การศึกษาตามพื้นที่ต่างๆ

2.3 การจัดตั้งชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในปัจจุบันสถาบันการศึกษาต่างๆ กลุ่มผู้สนใจ องค์กรเอกชนหลายแห่งได้มีการจัดตั้งชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติขึ้น เช่น สมาคมอนุรักษ์ดินและน้ำแห่งประเทศไทย สมาคมสร้างสรรค์ไทย มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย มูลนิธิสืบนาเคเสถียร มูลนิธิชัยพัฒนา มูลนิธิโลกสีเขียว สมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติ (ประเทศไทย) ฯลฯ ซึ่งชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบันต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นโดยกลุ่มผู้สนใจ องค์กรเอกชน ผู้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ในปัจจุบันนับได้ว่ามีบทบาทสำคัญต่อการป้องกันและบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมาก ชมรม สมาคม มูลนิธิและสถาบันเหล่านี้จะช่วยเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการ แนวความคิด การเคลื่อนไหวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ช่วยกระตุ้นเตือนหน่วยงานต่างๆ ให้ดำเนินการอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ ช่วยกระตุ้นเตือนให้ประชาชนทั่วไปตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ

2.4 การจัดตั้งหน่วยงานของรัฐขึ้นเพื่อรับผิดชอบโดยตรง เพื่อคุ้มครองดูแลทรัพยากรธรรมชาติและประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานที่รับผิดชอบในปัจจุบัน ได้แก่ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นกระทรวงใหม่ จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2545

2.5 การเผยแพร่ความรู้โดยผ่านสื่อมวลชนต่างๆ เช่น โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ การเผยแพร่ความรู้ในลักษณะนี้สามารถดำเนินการได้หลายลักษณะ ไม่จำเป็นต้องถ่ายทอดในเชิงวิชาการเพียงอย่างเดียว เราสามารถใช้วิธีการสอดแทรกเข้าไปในกิจกรรมต่างๆ ได้ เช่น ละคร การแสดงดนตรี การเสนอบทเพลง การแสดงของเด็ก การเล่านิทาน ฯลฯ การเผยแพร่ความรู้ใน

ลักษณะต่างๆ เป็นสิ่งหนึ่งที่จะช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้มากในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ เป็นการช่วยกระตุ้นเตือนให้ประชาชนทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย ได้ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

3. แนวทางการพัฒนาและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องคำนึงถึง (ปรีชาเปี่ยมพงศ์สานต์ อ้างถึงใน ศิริกาญจน์ อุ่นนันทาส, 2547: 23)

3.1 ประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

3.2 เสถียรภาพของระบบนิเวศ

3.3 ความยั่งยืนของการพัฒนา

3.4 ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม

3.5 ความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากร

3.6 มิติทางสังคมและวัฒนธรรม

และถ้ามีปัญหาข้อขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างเป้าหมายทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม แนวคิดนี้จะยึดถือการอนุรักษ์เอาไว้ก่อน โดยจะต้องมีชุมชนแบบยั่งยืน มีวิถีชีวิตใหม่สอดคล้องกับธรรมชาติ

กล่าวโดยสรุป แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินี้ เป็นแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพเก็บหอยแครง เนื่องจากเป็นอาชีพซึ่งต้องพึ่งพิงกับระบบนิเวศน์และทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ นอกจากจะเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อปัจจัยทางเศรษฐกิจของชุมชนแล้ว การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด มีการดำรงรักษาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมที่ทำให้เกิดผลเสียหายน้อยที่สุด สามารถเชื่อมโยงสู่การพึ่งตนเองของชุมชน ส่งผลต่อการพัฒนาอาชีพเก็บหอยแครงเพื่อความยั่งยืนได้ในที่สุด

แนวคิดการบริหารจัดการและการพัฒนาแบบยั่งยืน

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

นับตั้งแต่มนุษย์ได้มีการรวมตัวกันเป็นสังคมเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง มนุษย์ได้พยายามคิดค้นหาแนวทางที่จะทำให้กิจกรรมกลุ่มที่ตนรับผิดชอบนั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ตนกำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ การดำเนินกิจกรรมกลุ่มจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการบริหารจัดการที่ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าที่สุด การทำให้เกิดผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มนั้น จึงต้องหาหนทางและกลวิธี โดยความพยายามที่จะต้องรักษาภาวะความสมดุลภายในและภายนอกกลุ่ม กิจกรรมที่สอดคล้องกับ

สถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อดำรงอยู่ของกลุ่มและกิจกรรมที่ต่อเนื่องตลอดไป

เบล็คและพอร์เตอร์ (อ้างถึงใน วรากรณ์ ไชยชาติ, 2545: 38-39) ได้สรุปวิวัฒนาการของแนวคิดและทฤษฎีทางการบริหารจัดการ แบ่งออกเป็น 6 แนวคิด คือ

1.1 แนวความคิดการบริหารแบบมีหลักเกณฑ์ (The Scientific Management Approach) ผู้คิดค้นคนแรก คือ เทเลอร์ (Taylor) ในช่วงปี ค.ศ. 1856-1915

1.2 ทฤษฎีการบริหารจัดการแบบคลาสสิก (Classical Management Theory) การมองไปที่การศึกษา หน้าที่ของการบริหารและโครงสร้างอำนาจหน้าที่ในองค์กร ซึ่งนำไปสู่แนวคิดทฤษฎีการบริหาร

1.3 ทฤษฎีการบริหารแบบนีโอคลาสสิก (Neo-classical Administrative Theory) แนวคิดเกี่ยวกับองค์การกิจกรรม การดำเนินงาน มีการศึกษาวิเคราะห์การทำงานภายในที่ทำงาน การนำข้อมูลข่าวสารจากสังคมภายนอกมาทำการวิเคราะห์ เนื่องจากรูปแบบของงานเปลี่ยนแปลงไป องค์กรมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ต้องการคนงานที่มีทักษะ ส่วนคนงานที่มีความคาดหวังผลตอบแทนจากการทำงานเพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้การบริหารจัดการแบบเก่า (Traditional Approach) ไม่สามารถเข้ามาจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ จึงเกิดแนวคิดใหม่ในปี ค.ศ. 1920-1940 เป็นของโฟลเลตต์ (Follett) ในปี ค.ศ. 1868-1933 และบาร์นาร์ด (Barnard) ในช่วงปี ค.ศ. 1886-1961

1.4 แนวคิดแบบพฤติกรรม และแบบมนุษยสัมพันธ์ (Behavioral Approach หรือ Human Relations Approach) แนวความคิดแบ่งได้เป็น 2 แนวคิด

1.4.1 แนวคิดแบบมนุษยสัมพันธ์ (Human Relation Approach) คือ การมองไปที่สัมพันธภาพระหว่างบุคคลภายในองค์กร พฤติกรรมของคนในการทำงานนั้น ขึ้นอยู่กับความพอใจทางจิตใจ และปัจจัยทางสังคมภายในองค์กร ยุคนี้ในปี ค.ศ. 1924 ได้มีการทำการทดลองเชิงปฏิบัติการครั้งแรกที่โรงงานฮอว์ธอร์น (Hawthorn) โดยเมโยและเบอร์กเกอร์ ด้านกลุ่มทางสังคม (Social Groups) และแผนการจ่ายผลตอบแทนแบบจูงใจสำหรับกลุ่ม (Group Incentive Plan)

1.4.2 แนวคิดทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Approach) แนวคิดนี้อยู่ในช่วง ค.ศ. 1940-1950 คือ ความต้องการในการเพิ่มประสิทธิภาพองค์กร จะต้องมีการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรมนุษย์ด้วย กล่าวคือ บุคคลจะมีความสามารถได้ก็ต่อเมื่อมีการเปิดโอกาสให้บุคคลนั้นได้แสดงออกมา และเมื่อเขาได้กระทำก็จะเกิดความพึงพอใจซึ่งนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพของงานในที่สุด

1.5 แนวคิดการบริหารแบบตัดสินใจ (Decision Making Approach) การศึกษาในแนวคิดเกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เน้นการใช้วิชาทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาพื้นฐานของ

การศึกษาในทางธุรกิจที่ช่วยในการตัดสินใจ วิธีการศึกษาการตัดสินใจ อาศัยวิธีเชิงปริมาณทางคณิตศาสตร์เข้าช่วย แบ่งเป็น 2 แนวคิด

1.5.1 แนวคิดการตัดสินใจเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral Decision Making Approach) เป็นของไซมอน ผู้คิดค้นแนวคิดนี้ เขามองถึงความสัมพันธ์ทั้งหมดในระบบเศรษฐกิจ คือ สิ่งที่มาช่วยในการตัดสินใจ ประเมินทางเลือก จัดลำดับทางเลือก และทำการเลือกวิธีที่ดีที่สุดเพื่อที่จะให้บรรลุเป้าหมายได้มากที่สุด

1.5.2 แนวคิดในการตัดสินใจเชิงปริมาณ (Qualitative Decision Making Approach) แนวคิดมุ่งวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการวิเคราะห์ที่ซับซ้อนต้องใช้เครื่องมือทางสถิติมาช่วย ซึ่งต่อมาแนวคิดนี้ได้มีการศึกษาและพัฒนาจนกลายมาเป็นศาสตร์ด้านวิทยาการจัดการ หรือเดิมเรียกว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Operations Research)

1.6 แนวคิดแบบบูรณาการผสมผสาน หรือแนวคิดสมัยใหม่ (Integrative Approach) แนวคิดนี้ได้รวมความแตกต่างของแนวคิดทั้งหมด มาเป็นกระบวนการบริหารจัดการที่กว้าง และคำนึงถึงปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อการบริหารจัดการ ซึ่งมีอยู่ 2 แนวคิดได้เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน คือ

1.6.1 ทฤษฎีระบบ (System Theory) ได้เริ่มพัฒนามาในปี ค.ศ. 1920 ได้นำไปใช้ในการวิเคราะห์ด้านชีววิทยา ด้านวิศวกรรม และในกลุ่มงานทางวิทยาศาสตร์ แนวคิดนี้ยังไม่ได้ประยุกต์มาใช้ในการจัดการองค์กร จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1960 จึงได้เริ่มนำแนวคิดนี้มาเป็นรูปแบบในการวิเคราะห์ถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการบริหารจัดการในองค์กร

1.6.2 แนวคิดการบริหารตามสถานการณ์ (Contingency Approach) ของเคสท์และโรเซนเวจ ซึ่งเป็นนักทฤษฎีระบบ กล่าวว่า แนวคิดการบริหารตามสถานการณ์น่าจะเป็นวิธีวิเคราะห์ที่ถูกต้องเหมาะสม เพราะสามารถพิจารณาปัญหาได้ดีไม่กว้างเกินไปหรือเฉพาะจุดเกินไป การวิเคราะห์ที่ดีที่สุดต้องมีความสมดุล สามารถพิจารณาปัญหาได้ชัดเจน และง่าย สามารถใช้หลักการ ทฤษฎีต่างๆ ได้ถูกต้อง สามารถพิจารณาถึงสิ่งที่ยุ่งยาก และเรื่องราวที่ไม่ชัดเจนได้พร้อมกัน

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2548: 5) กล่าวไว้ว่า การบริหารจัดการ การบริหารการพัฒนา (Development Administration) แม้กระทั่ง การบริหารการบริการ (Service Administration) แต่ละคำมีความหมายคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกันที่เห็นได้อย่างชัดเจนมีอย่างน้อย 3 ส่วน คือ หนึ่ง ล้วนเป็นแนวทางหรือวิธีการบริหารงานภาครัฐที่หน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้ในการปฏิบัติราชการเพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ สอง มีกระบวนการบริหารงานที่ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การคิด (Thinking) หรือการวางแผน (Planning) การดำเนินงาน (Acting) และการประเมินผล (Evaluating) และ สาม มีจุดหมายปลายทาง คือ การพัฒนาประเทศไป

ในทิศทางที่ประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคงเพิ่มขึ้น รวมทั้งทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สำหรับส่วนที่แตกต่างกัน คือ แต่ละคำมีจุดเน้นต่างกัน กล่าวคือ การบริหารจัดการเน้นเรื่องการนำแนวคิดการจัดการของภาคเอกชนเข้ามาใช้ในการบริหารราชการ เช่น การมุ่งหวังผลกำไร การแข่งขัน ความรวดเร็ว การตลาด การประชาสัมพันธ์ การจูงใจด้วยค่าตอบแทน การลดขั้นตอน และการลดพิธีการ เป็นต้น ในขณะที่การบริหารการพัฒนาให้ความสำคัญเรื่องการบริหารรวมทั้งการพัฒนานโยบาย แผน แผนงาน โครงการ (Policy Plan Program Project) หรือกิจกรรมของหน่วยงานของรัฐ ส่วนการบริหารการบริการเน้นเรื่องการอำนวยความสะดวกและการให้บริการแก่ประชาชน

จากความหมายดังกล่าว พอสรุปได้ว่า การบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการรวมทรัพยากร การใช้ทรัพยากร การประสานทรัพยากร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และเป้าหมายสูงสุดขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การบริหารจัดการมีแนวคิดมาจากธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นสัตว์สังคมซึ่งจะต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม โดยจะต้องมีผู้นำกลุ่มและมีแนวทางหรือวิธีการควบคุมดูแลกันภายในกลุ่มเพื่อให้เกิดความสุขและความสงบเรียบร้อย ดังนั้น ที่ใดมีกลุ่มที่นั้นย่อมมีการบริหาร

2. แนวคิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่

แนวคิดนี้เริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950-ปัจจุบัน ซึ่งในขณะนี้เศรษฐกิจ และธุรกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว ความสลับซับซ้อนในการบริหารจัดการก็มากขึ้น เพราะฉะนั้นการจัดการสมัยใหม่จึงต้องใช้หลักทางคณิตศาสตร์มาช่วยในการตัดสินใจ ตลอดจนการจัดการเชิงระบบมาช่วยแต่อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการแนวใหม่ ก็ยังมีได้ทั้งหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์และแนวคิดในด้านมนุษยสัมพันธ์เสียทีเดียว

องค์ความรู้ในการบริหารงาน ในยุคต้นๆ ของการพัฒนาการบริหารงานสมัยใหม่จะคิดถึงองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ เงิน (Money) วัสดุดิบ (Materials) เครื่องจักรหรืออุปกรณ์ (Machine or Equipment) และแรงงาน หรือคน (Man) เพื่อพิจารณากำหนดเป้าหมายขององค์กรว่าจะมีทิศทางหรือแนวทางในการบริหารองค์กรอย่างไร แต่ต่อมาได้มีการพัฒนาระบบการบริหารงานเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงขององค์กรตามโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันสูง จึงมีการสร้างระบบการบริหารงานที่เน้นคนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งปรับปรุงและพัฒนาระบบการบริหารงานสมัยใหม่ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายขึ้น จึงได้มีแนวความคิดในการบริหารคนหรือทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรของตน เพื่อความสำเร็จและบรรลุผลสำเร็จ โดยให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ หรือนวัตกรรมใหม่ๆ ที่เข้ามาสนับสนุนการบริหารงานขององค์กร เพราะเนื่องจากประเทศไทยต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งถือว่าเป็นประเด็นที่สำคัญของสังคมไทย หรือองค์กร

ต้องให้ความสนใจ เพราะว่าการบริหารจัดการจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เนื่องจากโลกในอนาคตเป็นโลกที่ทำงานในสิ่งแวดล้อมที่เป็นพลวัตมากขึ้น การแข่งขันจะมีอัตราที่สูงขึ้น และเป็นการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของความคาดหวังทางสังคมเพิ่มขึ้น และจะกดดันเรียกร้องในองค์กร มีการปรับตัวเพื่อแสวงหาแนวทางในการบริหารจัดการองค์กรให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะการพยายามให้เกิด “การมีส่วนร่วม (Participation)” มากขึ้น “การให้อำนาจ (Empowerment)” “การเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement)” “การทำงานเป็นทีม (Teamwork)” ทั้งหมดจะต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กัน โดยผ่านกระบวนการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดความมั่นใจ จากองค์ประกอบสำคัญข้างต้น คือ บุคคล (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Materials) และการจัดการ (Management) หรือกระบวนการทางการบริหาร (Administration) หลักการบริหารงานสมัยใหม่ จำเป็นต้องอาศัยวิทยาการด้านการจัดการบริหารเข้ามาสนับสนุนองค์กร เพื่อเสริมพลังการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (บุคคล) ขององค์กรอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ รวมทั้งใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาสนับสนุน ด้านฐานข้อมูล การสร้างบุคลากรในองค์กรให้มีความสามารถในการบริหารจัดการ มีการตรวจสอบ ประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ การสร้างความเป็นธรรม ความเสมอภาคในองค์กร การสร้างทีมงานที่มีประสิทธิภาพ มีการประสานประโยชน์ สร้างความร่วมมือ การกระจายอำนาจที่เหมาะสม จะเป็นแนวทางในการบริหารจัดการสมัยใหม่เพื่อนำองค์กรเข้าสู่โลกาภิวัตน์

จากแนวคิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ ซึ่งมีการสร้างระบบการบริหารงานที่เน้นคนควบคู่กับการพัฒนาระบบการบริหารงานสมัยใหม่ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายขึ้น ผู้ศึกษา ได้ทำการสังเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการอาชีพสู่ความยั่งยืนได้ โดยเชื่อมโยงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่ศึกษา ประกอบด้วย

2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วม

วรภรณ์ ไชยชาติ (2545: 26) ได้กล่าวถึงแนวคิดของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนนั้น เกิดขึ้นในชุมชนต่างๆ ดังเห็นได้จาก ประเพณีลงแขก (Cooperate Work) ซึ่งมีการปฏิบัติในหมู่เกษตรกรทั่วโลก การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ 1) ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม 2) ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่ม การวางแผน และลงมือร่วมกัน 3) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชน ไปในทิศทางที่พึงปรารถนาการตัดสินใจร่วมกันนี้ จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มทำการที่สนองตอบความเห็นของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องในกิจกรรมนั้น

2.1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

คำว่า “การมีส่วนร่วม” ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย และมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจจะมองทั้งในแง่ของแนวคิด หลักการกระบวนการ และวิธีการปฏิบัติ

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคนอื่นๆ (อ้างถึงใน จตุพล ชูจันทร์, 2546: 19-20) ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ 2 ลักษณะ คือ

1) การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนานั้น เกิดขึ้นโดยประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชุมชน

2) การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) การส่งเสริมสิทธิ และพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้ และกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

(2) การเปลี่ยนแปลงกลไกในการพัฒนาโดยรัฐ เป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหารมีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกันโดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นการคืนอำนาจการพัฒนาให้แก่ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

สร ปิ่นอักษรสกุล (อ้างถึงใน วีระยุทธ ด้วงชนะ, 2552: 11) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) เป็นกระบวนการซึ่งสาธารณชนมีความห่วงกังวลมีความต้องการ และมีทัศนคติที่จะมีส่วนร่วมด้วยรัฐที่จะตัดสินใจ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารสองทาง (Two-way Communication) ที่มีเป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและจะต้องได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน กระบวนการที่ประชาชนระดับต่างๆ เข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรมหนึ่งๆ โดยความสมัครใจ และด้วยความกระตือรือร้น ในกระบวนการตัดสินใจมีการกำหนดเป้าหมายของสังคม และกำหนดการใช้ทรัพยากรเพื่อให้การบริหารกิจกรรม และโครงการนั้นบรรลุ โดยมีแนวทางพื้นฐานอยู่ 3 ประการที่จะทำความเข้าใจกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ

พัฒนา คือ ประการแรก ร่วมตัดสินใจในการพัฒนา ประการที่สอง ร่วมสนับสนุนความพยายามในการบริหารการพัฒนา และประการที่สาม ร่วมรับผลประโยชน์ที่ได้จากการพัฒนา

การมีส่วนร่วมต้องครอบคลุมใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องครอบคลุมถึงการสร้างโอกาสที่เอื้อ หรือเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนและสังคมได้ร่วมกิจกรรมนำไปสู่การพัฒนา และทำให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเท่าเทียมกัน 2) การมีส่วนร่วมของประชาชนสะท้อนการเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยความสมัครใจ เป็นประชาธิปไตย ในการตัดสินใจเพื่อกำหนดนโยบายการวางแผน และดำเนินโครงการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม และการแบ่งสรรผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาในมิติดังกล่าว การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นการเชื่อมระหว่างส่วนที่ประชาชนลงทุน (แรงงานและทรัพยากร) เพื่อการพัฒนา กับประโยชน์ที่ได้รับจากการลงทุน 3) ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจแตกต่างกันไปตามโครงสร้างการบริหาร นโยบายและลักษณะเศรษฐกิจสังคมของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดการพัฒนาที่มุ่งประโยชน์ที่ได้รับจากการลงทุน

สรุปแล้ว การมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการและวิธีการที่จะเปิดโอกาสให้ทุกคนในสังคมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา การแบ่งสรรผลที่ได้มาจากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม และการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย วางนโยบาย วางแผน และปฏิบัติตามแผนที่ได้กำหนดไว้ร่วมกัน

2.1.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (อ้างถึงใน วีระยุทธ ศิวะชนะ, 2552:16) ได้สรุปปัจจัยที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1) ปัจจัยด้านกลไกของรัฐ โดยรัฐต้องกำหนดนโยบาย ที่คำนึงถึงความแตกต่างของวัฒนธรรมท้องถิ่น สนับสนุนกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง รวมทั้งการสร้างช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนโดยระบบต่างๆ ของราชการจะต้องเอื้ออำนวยและเพิ่มโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในขณะที่การติดตามประเมินผลและการให้การสนับสนุนในภายหลังก็เป็นสิ่งจำเป็นไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน

2) ปัจจัยด้านประชาชนที่จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาด้านตัดสินใจ ริเริ่มกิจกรรมและรับผลประโยชน์ สมาชิกต้องรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มหรือเป็นผู้นำท้องถิ่น มีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสาร โดยการมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก

3) ปัจจัยด้านนักพัฒนา ที่จะต้องรู้จักชุมชนในทุกๆ มิติ มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการมีส่วนร่วม ต้องค้นหาผู้นำที่มีศักยภาพ รู้จักวิธีการรวมกลุ่มประชาชนเพื่อช่วย

หาหนทางแก้ปัญหาและสนับสนุนข้อมูลความรู้ต่างๆ รวมทั้งทรัพยากรที่จำเป็นเพื่อให้สามารถดำเนินงานพัฒนาได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

บุคคลที่เข้าร่วมทำงานกับองค์กรประชาชนที่เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนเป็นสำคัญควรมีบทบาท เช่น นำปัญหาหรือประเด็นสนใจใหญ่ๆ ที่คิดว่าเป็นประโยชน์ไปหาหรือทำความเข้าใจกับองค์กรที่จัดตั้งในหมู่บ้านเพื่อหาคำคิดเห็นของสมาชิกและผู้ที่เกี่ยวข้องว่าควรทำหรือไม่ หากได้รับการยอมรับจึงทำการศึกษาความเป็นไปได้โดยให้องค์กรชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยมีนักพัฒนาคอยกระตุ้น ชี้แนะและให้กำลังใจ การให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนจะก่อให้เกิดผลคือ สร้างความรู้สึกรับรู้ความรับผิดชอบ และความรู้สึกเป็นเจ้าของในกิจกรรม ยังผลให้เกิดความยั่งยืนในกิจกรรมและความร่วมมือในกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนในอนาคตเพราะงานพัฒนาที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วมย่อมมีงานพัฒนาที่แท้จริง แต่เป็นการให้บริการแบบสงเคราะห์ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งที่สำคัญและเป็นผลบวกต่อโครงการพัฒนาต่างๆ รวมทั้งทำให้ประชาชนในชนบทมีความสามารถในการพึ่งตนเอง ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นทั้งวิธีการ (Means) และเป้าหมาย (Ends) ในเวลาเดียวกัน

2.1.3 กระบวนการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2548: 199-201) ได้กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงานโดยมีนักพัฒนา หรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยี กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนา ซึ่งมี 5 ระดับ คือ 1) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหา และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 2) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา 3) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา 4) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา และ 5) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา

ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหา และความต้องการด้วยตนเอง โดยเฉพาะในขั้นตอนของการวางแผนแก้ไขปัญหาดังที่ โคเฮน และอัฟฟ (Cohen and Uphoff. 2005 : 200-201) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ

- 1) การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย การริเริ่มตัดสินใจดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
- 2) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนทรัพยากร การบริหาร การประสานความร่วมมือ

3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประกอบด้วยผลประโยชน์ด้านวัสดุ ด้านสังคม และส่วนบุคคล

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

2.1.4 แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วม

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2548: 18, 36) ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมตามแนวคิดทางรัฐประศาสนศาสตร์ ตามแนวทางการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีที่กำหนดให้หน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องบริหารราชการโดยยึดหลัก 6 ประการ ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า เพื่อให้หน่วยงานของรัฐบรรลุเป้าหมาย

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2548: 34-35) ได้กล่าวถึงแนวคิดทางรัฐประศาสนศาสตร์ที่นำมาประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ ได้แก่ แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชน และแนวคิดการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนและองค์กรเอกชน แนวคิดที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ 2540 ให้สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน การมีส่วนร่วมในการคิดวางแผนตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติงานกับองค์กรต่างๆ ตลอดจนร่วมรับรู้ ร่วมควบคุม และตรวจสอบการบริหาร และการใช้อำนาจ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมเพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์หาแนวทางการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาอาชีพเก็บหอยแครงอย่างยั่งยืน เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นเป็นกระบวนการที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จะเห็นได้จากการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและป้องกันปัญหา โดยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติการ ร่วมในผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคและปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จในการพัฒนา ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นมีจุดเน้นที่การปลุกจิตสำนึกของประชาชนให้ตระหนักถึงการมีศักยภาพของตนเองในการเข้ามามีส่วนในการแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งจะเป็นพลังให้เกิดการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของชุมชน การใช้ทรัพยากรร่วมกันของชุมชนอย่างทั่วถึงและยุติธรรม พลังของการมีส่วนร่วมนี้จะส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่ม

2.2.1 ความหมายของกลุ่ม

ความหมายของกลุ่ม ตามพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540: 164) ให้ความหมายกลุ่มว่า “กลุ่ม” ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่ได้สร้างแบบอย่างการกระทำระหว่างกันทางจิตขึ้น กลุ่มหรือหมู่คณะนี้ เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็น

องค์ภาวะอย่างหนึ่ง ทั้งโดยสมาชิกกลุ่มเองและตามปกติโดยผู้อื่นด้วย ทั้งนี้ เพราะกลุ่มจะมีพฤติกรรมร่วมกันในแบบฉบับเฉพาะของตนเอง

เสนาะ ตีเขวี่ (อ้างถึงใน สราวุธ ดีมาก, 2549: 17) ให้ความหมายของกลุ่มว่า หมายถึง คนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และต่างมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน เพื่อไปสู่เป้าหมายเดียวกัน กลุ่มแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ กลุ่มที่เป็นทางการ และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (อ้างถึงใน นันทิยา สิงสีทา, 2549: 13) ให้ความหมายว่า คือ การรวมตัวขึ้นอย่างมีเป้าหมายที่เป็นอันเดียวกับชุมชนและกระทำการตามเป้าหมายของชุมชน รักษาผลประโยชน์ คลี่คลายปัญหาชุมชนทั้งปัญหาเฉพาะหน้าและปัญหาระยะยาว

ธงชัย สันติวงษ์ และชัยยศ สันติวงษ์ (อ้างถึงใน วิชชุดา กุพานุวัฒน์, 2546: 13) ได้ให้ความหมายของกลุ่ม สรุปได้ว่า บุคคลจำนวนกี่คนก็ได้ที่เข้าร่วมปฏิบัติเกี่ยวข้องต่อกัน โดยปกติขนาดของกลุ่มจะถูกกำหนดด้วยขอบเขตของงานในกลุ่ม และสมาชิกกลุ่มจะต้องมีการรับรู้ถึงการเป็นสมาชิกของกลุ่มด้วย

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า กลุ่มต้องประกอบด้วยคน 2 คนขึ้นไป มีความสัมพันธ์ มีการติดต่อสื่อสารกัน มีกิจกรรมร่วมกัน มีวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่แน่นอน มีจุดมุ่งหมายการกระทำร่วมกัน และแนวทางในการทำงานร่วมกัน มีบรรทัดฐานของกลุ่ม เมื่อมีกิจกรรมร่วมกันนานๆ จะเกิดความรู้สึกว่า ตัวเองเป็นพวกเดียวกันเกิดความผูกพัน เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

2.2.2 สาเหตุของการรวมกลุ่ม

สาเหตุที่มนุษย์มีการรวมกลุ่ม อาจเกิดจากปัจจัยหลายประการ เช่น ปัจจัยทางด้านจิตวิทยา ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม เป็นต้น

พงษ์พันธุ์ พงษ์โสภา (อ้างถึงใน อาร์ม หรุ่นศิริ, 2545: 22) กล่าวว่า โดยทั่วไปการที่คนมารวมกันเป็นกลุ่มก็เพราะเขารู้ว่ากลุ่มจะสามารถสนองความต้องการบางอย่างหรือหลายๆ อย่างให้แก่เขาได้ แต่ถ้าจะแยกออกเป็นเหตุผลแล้ว ก็มีอยู่หลายประเภทดังนี้ คือ

- 1) บุคคลนั้นอาจถูกดึงเข้ากลุ่มโดยบุคคลที่เป็นสมาชิกของกลุ่มนั้นอยู่แล้ว โดยคนที่ถูกดึงจะคาดไว้ล่วงหน้าว่าการที่เขาได้เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้นจะได้รับผลดี
- 2) บุคคลนั้นรู้ว่าจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นมีผลที่คุ้มค่า และเขารู้สึกว่าการที่เขาเข้าร่วมกลุ่มนั้น จะช่วยให้สามารถบรรลุถึงความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายของกลุ่มได้ง่ายขึ้น อันนี้แสดงว่า ความต้องการของกลุ่มและความต้องการของบุคคลนั้นมีความสอดคล้อง

3) บุคคลนั้นเข้าร่วมกลุ่มเพราะเขาพอใจที่จะได้มีความสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นๆ ในกลุ่ม

4) กิจกรรมของกลุ่มเป็นที่ดึงดูดใจให้บุคคลนั้นมาเข้าร่วมเป็นสมาชิก เช่น เข้าร่วมเป็นสมาชิกชมรมว่ายน้ำ ก็เพราะเขาอยากจะว่ายน้ำให้เป็น หรือให้เก่งขึ้น

5) บุคคลนั้นๆ อาจเข้าร่วมกลุ่มเพื่อจุดมุ่งหมายทางอ้อม เช่น นักธุรกิจ เข้าร่วมกลุ่มอาหารกลางวัน ไม่ใช่เพื่อการสังคมน่าเป็นวัตถุประสงค์ของกลุ่ม แต่เพื่อผลการติดต่อทางธุรกิจเป็นสำคัญ

ไอแวนเซอว์ริส และคอนเนอร์ (อ้างถึงใน จูธาร์สม์ พูลเกช, 2545: 17) ได้กล่าวถึงกลุ่มที่เป็นทางการ (Formal Groups) และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal Groups) นั้น ได้ถูกจัดตั้งขึ้นจากหลายสาเหตุด้วยกัน และมีสาเหตุบางประการที่สำคัญ ดังนี้

1) จัดตั้งขึ้นเพื่อสนองความต้องการ และความพึงพอใจของมนุษย์ ซึ่งแยกออกได้เป็น

(1) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Security Needs) เป็นธรรมชาติของมนุษย์ หรือสิ่งมีชีวิตในอันที่จะดำรงไว้ซึ่งชีวิตของตน

(2) ความต้องการทางสังคม (Social Needs) บุคคลต้องการให้คนอื่นเป็นที่ยอมรับของกลุ่มหรือสังคม ทำให้รู้สึกว่าเป็นคนที่มีคุณค่าและมีพวกพ้อง

(3) ความต้องการชื่อเสียง เกียรติยศ (Esteem Needs) เป็นความต้องการเกียรติ หรือความภูมิใจในตน ต้องการได้รับการยกย่องนับถือว่าเป็นผู้มีความสามารถ มีเกียรติหรือมีอำนาจ

2) จัดตั้งขึ้นตามลักษณะความคล้ายคลึงและดึงดูด (Proximity and Attraction) หมายถึง กลุ่มมักจะถูกตั้งขึ้นจากการที่บุคคลได้มีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งความสัมพันธ์แยกเป็น 2 รูปแบบ คือ 1) จัดตั้งขึ้นตามลักษณะคล้ายคลึงกัน หมายถึง กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นตามลักษณะทางกายภาพของบุคคลที่มีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน 2) จัดตั้งขึ้นตามดึงดูดใจให้บุคคลรวมกลุ่มกัน เพราะมีทัศนคติ หรือแรงจูงใจในบางสิ่งบางอย่างที่คล้ายคลึงกันหรือเหมือนกัน

3) การจัดตั้งกลุ่มเพราะเหตุผลในเชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (Economic Reasons) การจัดตั้งกลุ่มขึ้นในกรณีนี้เพราะบุคคลมีความเชื่อว่า ถ้าหากรวมตัวกันเป็นกลุ่มแล้ว จะได้รับผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจจากงานที่กระทำ

2.2.3 ปัจจัยการจัดการกลุ่ม

วิชชุดา กุพานุวัฒน์ (2546: 19-20) ได้กล่าวถึงปัจจัยในการรวมกลุ่มตามธรรมชาติของนักวิชาการต่างๆ ดังนี้

จิรวุฒิ เสนาคำ ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการกิจการกลุ่มสรุปได้ดังนี้

1) โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ และช่องทางการสื่อสาร มีการพูดคุยที่เป็นทางการและการพบปะพูดคุยที่ไม่เป็นทางการ มีการพูดคุยปัญหาาร่วมกันของกลุ่ม พัฒนาสำนักความผูกพันสร้างเครือข่าย และแบ่งปันทรัพยากร

2) กระบวนการสำคัญของกลุ่ม กระบวนการดำเนินการของกลุ่มต้องไม่รีบร้อนและไม่บังคับให้คนในกลุ่มตัดสินใจ เปิดโอกาสให้กลุ่มได้เข้ามาเรียนรู้ และสมาชิกรู้สึกเป็นเจ้าของกลุ่ม

3) ภาวะผู้นำ และผู้นำกลุ่ม ผู้นำเป็นคนที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้อื่นและไม่ผูกขาดการเป็นเจ้าของปัญหาหรือเจ้าของกลุ่ม มีวิสัยทัศน์กว้างและไกล และเป็นผู้นำที่ผนึกตัวเอง เข้ากับกลุ่มอย่างแน่นนอน และทำประโยชน์เพื่อกลุ่ม

4) ความคิดของคนในกลุ่ม พร้อมชักนำผู้รู้มาให้คำแนะนำปรึกษา และรู้จักปรับเปลี่ยนสิ่งที่สร้างสรรค์

5) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน มีความสัมพันธ์ในรูปองค์กรหรือเครือข่าย ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

6) สำนักความเป็นกลุ่ม และชนบแห่งการแบ่งปัน เป็นสิ่งที่เกิดจากกระบวนการทำงานร่วมกันของคนในกลุ่ม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหาของกลุ่มเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสำนักความเป็นกลุ่ม และส่งเสริมให้สมาชิกอยากทำงานกันในอนาคต เป็นตัวเสริมสร้างพลังที่จะแก้ปัญหาอุปสรรค และพร้อมที่จะร่วมกันทำงาน

ส่วน จตุรพร เชื้อช่วยชู (2541: 23-33) ได้ศึกษาพัฒนาการของ “กลุ่มรักอุซูด” ตำบลอุซูด อำเภอสตึงพระ จังหวัดสงขลา พบว่า ปัจจัยการรวมกลุ่มมีหลายด้านพอสรุปได้ดังนี้

1) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เช่น ความต้องการแก้ไขปัญหาค่าครองชีพ ความต้องการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน เป็นต้น

2) ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น ความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น อาชีพเหมือนกัน ความเชื่อตามหลักศาสนา เป็นต้น

3) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม เช่น ทะเลสาบสงขลาบริเวณบ้านอุซูด มีความตื่นเงิน ระบบนิเวศน์โดยรวมของทะเลสาบสงขลาเสื่อมโทรม ปัญหาน้ำเสีย เป็นต้น

นอกจากนี้ อมร สุวรรณรัตน์ ได้ศึกษาการรวมกลุ่มและการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอยะโฮมด จังหวัดพัทลุง พบว่า ปัจจัยการรวมกลุ่มนี้มีหลากหลายด้าน พอสรุปได้ดังนี้

1) ปัจจัยด้านสังคม เช่น ความต้องการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของชาวบ้าน ความต้องการยอมรับในกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน ความต้องการให้มีแหล่งที่เป็นศูนย์กลางในการพบปะของชาวบ้าน ความต้องการสร้างอำนาจในการต่อรองของชาวบ้าน เป็นต้น

2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เช่น ความต้องการแก้ไขปัญหาด้านราคาผลผลิตทางการเกษตร ความต้องการแก้ไขปัญหาด้านเงินทุน ความต้องการแก้ไขปัญหาด้านการตลาด เป็นต้น

3) ปัจจัยด้านเทคโนโลยี เช่น ความต้องการความรู้ทางการเกษตรสมัยใหม่ ความต้องการเครื่องมืออุปกรณ์ที่ทันสมัย เป็นต้น

4) ปัจจัยด้านโครงการพัฒนาของรัฐ เช่น โครงการสนับสนุนปัจจัยการผลิต โครงการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มของรัฐ

จากทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าว สรุปได้ว่า ปัจจัยการรวมกลุ่มมีหลายด้าน เช่น ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยด้านโครงการของรัฐและเอกชน เป็นต้น

2.2.4 ทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่ม

ได้มีนักวิชาการหลายคนได้กล่าวถึงทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่มไว้หลายทฤษฎี ซึ่งพอจะประมวลได้ ดังนี้

1) สร้อยตระกูล (ดิยานนท์) อรรถมานะ (2541: 171) ได้กล่าวถึงทฤษฎีความใกล้ชิด (Propinquity Theory) พอสรุปได้ว่า ทฤษฎีนี้ถือเป็นทฤษฎีพื้นฐานที่สุดที่อธิบายถึงเหตุผลของการรวมกลุ่มก็คือ ทฤษฎีนี้เชื่อว่า คนมารวมกันก็เพราะมีความรักชอบพอสนิทสนมกัน เพราะเหตุที่มีความใกล้ชิดกันทางด้านกายภาพ ในองค์กรก็เช่นเดียวกัน ผู้ปฏิบัติงานที่ทำงานอยู่ในบริเวณเดียวกันหรือเจ้าหน้าที่ระดับบริหารที่มีห้องทำงานอยู่ใกล้ๆ กัน คนเหล่านี้มักจะรวมกลุ่มกันได้มากกว่าคนที่มิที่ทำงานอยู่ไกลกัน ทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการพิจารณาอย่างผิวเผิน คือ เป็นทฤษฎีที่อธิบายเพียงสิ่งที่ปรากฏออกมา แต่ไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุเบื้องหลังของการรวมกลุ่มเลย

2) วินิจ เกตุขำ และคมเพชร นัตรศุกกุล (2522: 53-64) ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาท (Role Theory) พอสรุปได้ว่า ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงพฤติกรรมของบุคคลเมื่อมารวมกลุ่มกันว่า แต่ละคนจะมีพฤติกรรมออกมาอย่างไร พฤติกรรมนี้เองก็คือ บทบาท บทบาท

หมายถึง การแสดงออกของบุคคลในด้านที่เกี่ยวข้องกับ คำพูด ลักษณะท่าทาง การตอบสนอง กริยาอาการต่างๆ เพื่อให้ผู้อื่นทราบว่า ตนกำลังทำหน้าที่อะไร มีตำแหน่ง หรือฐานะทางสังคมอย่างไร ปัจจัยที่มีผลต่อการแสดงบทบาทของบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ อาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ ตำแหน่งในครอบครัว วิธีการต่างๆ บุคลิกภาพของบุคคล และบทบาทภายในกลุ่ม ทฤษฎีนี้ได้แบ่งบทบาทออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ บทบาทที่เข้ากันได้กับบุคลิกภาพส่วนรวมของบุคคล หมายถึง พฤติกรรมหรือบทบาทที่บุคคลแสดงออกมาแล้ว ไม่ขัดกับความรู้สึกของเขา ตรงกับความต้องการของเขาและสังคมยอมรับ และบทบาทที่เข้ากันไม่ได้กับบุคลิกภาพส่วนรวมของบุคคล หมายถึง บทบาทที่แสดงออกมาแล้วขัดกับความรู้สึกของตนเอง และผิดไปจากความคาดหมายของสังคมที่กำหนดว่าเขาควรมีบทบาทเช่นไร

3) นีรันดร์ จุลทรัพย์ วินิจ เกตุขำ และคมเพชร ฉัตรสุกกุล (2538: 96-98) ได้กล่าวถึงทฤษฎีบุคลิกภาพของกลุ่ม (Group Syntality Theory) พอสรุปได้ว่า ผู้ตั้งทฤษฎีนี้ คือ แคทเทล (Cattell) โดยอาศัยพื้นฐานความเชื่อที่ กลุ่มแต่ละกลุ่มที่เกิดขึ้นมานั้น มีคุณลักษณะที่แน่นอน สามารถวัดได้ และสามารถจำแนกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ ดังนั้น ในการศึกษาเรื่องกลุ่มในทฤษฎีนี้ จึงเน้นที่รายละเอียดในเรื่องลักษณะของกลุ่มมากกว่าที่จะทำนายว่า พฤติกรรมของกลุ่มเป็นอย่างไร บุคลิกภาพของกลุ่ม ซึ่งก็คือลักษณะอันเป็นส่วนรวมทั้งหมด รวมทั้งพลัง อารมณ์ และความสามารถของกลุ่มด้วย แคทเทล ได้อธิบายทฤษฎีของเขาว่า ประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ดังนี้

(1) ส่วนแรกเกี่ยวกับมิติต่างๆ ของกลุ่ม ในส่วนนี้ประกอบด้วย ลักษณะสำคัญ 3 ลักษณะ คือ ลักษณะของประชากรหรือสมาชิกของกลุ่ม ลักษณะของบุคลิกภาพของกลุ่ม และลักษณะโครงสร้างภายใน

(2) ส่วนที่สอง เกี่ยวกับพลวัตรของบุคลิกภาพรวมของกลุ่ม หรือ การเปลี่ยนแปลงของบุคลิกภาพกลุ่ม การที่สมาชิกแต่ละคนเข้าร่วมกลุ่ม ก็เพื่อต้องการจะตอบสนองความต้องการทางจิตวิทยาบางอย่าง ดังนั้น บุคคลจึงต้องอุทิศพลังงานจำนวนหนึ่งเพื่องานของกลุ่ม แต่ละคนอาจจะอุทิศพลังงานให้แก่กลุ่มมากน้อยไม่เท่ากันก็ได้ โดยปกติแล้วงานหรือกิจกรรมของกลุ่มอาจจะจำแนกออกได้เป็น 2 ชนิด คือ ชนิดแรกเป็นงานที่มุ่งรักษาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม และชนิดที่สองเป็นงานที่มุ่งเพื่อให้เป้าหมายของกลุ่มประสบความสำเร็จ

4) สร้อยตระกูล (ดิทยานนท์) อรรถมานะ (2541: 171) ได้กล่าวถึงทฤษฎีของโฮแมนส (Homans's Theory) พอสรุปได้ว่า ในทัศนะของโฮแมนส เห็นว่า ปัจจัยที่ทำให้คนมารวมกลุ่มนั้นมีอยู่ 3 ประการ คือ มีกิจกรรมต่างๆ มีปฏิริยาตอบโต้ระหว่างกัน และมีความรู้สึกในใจร่วมกัน ซึ่งปัจจัยทั้ง 3 ประการนี้ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันโดยตรง กล่าวคือ

หากบุคคลเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันมากเท่าใด บุคคลเหล่านั้นก็จะมีปฏิริยาซึ่งกันและกันและมีความรู้สึกร่วมกันมากขึ้นเพียงนั้น หากปฏิริยาระหว่างกันมีมากเพียงใด ก็จะมีกิจกรรมและมีปฏิริยาตอบโต้กันมากขึ้นเพียงนั้นเช่นกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ กิจกรรม ปฏิริยาที่มีต่อกัน และความรู้สึกซึ่งต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่ต้องขึ้นต่อกันและกัน หากมีการเปลี่ยนแปลงในตัวแปรหนึ่ง ตัวแปรใดในตัวแปรทั้ง 3 นั้น ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางประการในอีก 2 ตัวแปรที่เหลือ

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่ม สรุปได้ว่า การรวมกลุ่มเป็นการรวมสมาชิกที่มีสภาพปัญหาเดียวกัน มีค่านิยมที่คล้ายกัน มีวัตถุประสงค์ มีการวางกฎระเบียบที่แน่ชัด มีหลักการดำเนินงานของกลุ่มอย่างแท้จริง สมาชิกมีความรู้ ความเข้าใจในแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง มีบรรทัดฐานที่แน่นอน ซึ่งจะทำให้กลุ่มเกิดความมั่นคง มีประสิทธิภาพ เกิดความเข้มแข็ง และกลุ่มสามารถรวมตัวกันได้อย่างยั่งยืนในที่สุด และในส่วนของทฤษฎีต่างๆ ที่นำเสนอ นั้น แต่ละทฤษฎีก็จะเน้นสาระที่แตกต่างกัน เช่น ทฤษฎีความใกล้ชิด เน้นปัจจัยเบื้องต้นที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม ทฤษฎีบทบาท เน้นพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมาเกิดจากปัจจัยอะไรบ้าง ทฤษฎีบุคลิกภาพของกลุ่ม เน้นลักษณะของกลุ่มทั้งที่เกี่ยวกับสมาชิกกลุ่ม โครงสร้างกลุ่ม และการเปลี่ยนแปลงภายในกลุ่ม ส่วนทฤษฎีของโฮแมนส จะเน้นในเรื่องของปัจจัยการเกิดและการดำรงอยู่ของกลุ่ม ซึ่งการศึกษาในแนวคิดการรวมกลุ่มนี้ เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการบริหารจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาความไม่ยั่งยืนของการประกอบอาชีพได้

2.3 แนวคิดการพึ่งตนเอง

กรมการพัฒนาชุมชน (อ้างถึงใน ฌฐนรี ศรีทอง, 2550: 21) ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้หลายประเด็น ดังนี้

2.3.1 หมายถึง ความสามารถที่เป็นตัวของตัวเองในความคิด

2.3.2 หมายถึง การตัดสินใจเพื่อดำเนินการโดยองค์กร มีเจตคติเฉพาะตัวในการมองปัญหา และการตัดสินใจด้วยตนเองชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนในด้านการแก้ไขปัญหา และในด้านการพัฒนาเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน

2.3.3 หมายถึง การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ใช่เป็นการพึ่งพาซึ่งฝ่ายหนึ่งรู้�้อยไปกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

2.3.4 หมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันโดยไม่มุ่งการแข่งขัน หรือการครอบงำ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (อ้างถึงใน ศิริกาญจน์ อุ่นนันทาส, 2547: 23-24) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองได้ หมายถึง ความสามารถในการดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ การพึ่งตนเองได้ มีทั้งระดับปัจเจกและชุมชน คำว่า ปัจเจกชนพึ่งตนเอง ก็หมายถึง การที่

บุคคลสามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ ส่วนชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีการกระทำระหว่างกัน อย่างสม่ำเสมอตามกฎระเบียบสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละคนหรือเป้าหมายร่วมกัน ณ พื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นเวลานานพอสมควร ฉะนั้น การพึ่งตนเองได้ของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความสามารถดังกล่าวข้างต้น (ชุมชนในที่นี้ หมายถึง ชุมชนชนบท อันเป็นชุมชนที่มีประชากรไม่หนาแน่น โครงสร้างสังคมไม่ซับซ้อน ประชากรมักเป็นผู้นิยมความซื่อสัตย์ เคร่งครัด ประเพณีและไม่ค่อยเข้าใจบทบาทของผู้อื่นนอกจากพวกของตนเอง)

สนธยา พลศรี (อ้างถึงใน วิษณุ พลอยศรี, 2547: 34) ได้สรุปพระราชดำริและพระราชดำรัสเกี่ยวกับการพัฒนาและการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไว้หลายโรกาศ สรุปได้ดังนี้

1) ความหมายของการพัฒนา ทรงให้ความหมายของการพัฒนากับคณะเยาวชนจังหวัดปทุมธานี เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2513 ว่าหมายถึง ทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้า การพัฒนาประเทศก็คือ การทำให้บ้านเมืองมั่นคง มีความเจริญ ชีวิตของแต่ละคนมีความปลอดภัย มีความเจริญ มีความสุข

2) ประเภทของการพัฒนา พระราชทานคำอธิบายไว้ในพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2520 ว่า ความเจริญหรือการพัฒนามี 2 ประเภท คือ การพัฒนาทางวัตถุกับการพัฒนาทางจิตใจ การพัฒนาทางวัตถุอาศัยวิชาการทางด้านวิทยาศาสตร์ ส่วนการพัฒนาทางจิตใจอาศัยศิลปะ ศิลธรรมจรรยา เป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งการพัฒนาทั้งสองประเภทนี้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะต่างก็มีความสำคัญ จึงต้องทำการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน

3) จุดมุ่งหมายของการพัฒนา มีพระราชดำริเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ว่า จุดมุ่งหมายของการพัฒนา คือ ต้องสร้างพื้นฐานความพอมีพอใช้ ให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ก่อน จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าในระดับที่สูงขึ้นไป โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา

4) เป้าหมายของการพัฒนา มีพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 70 พรรษาว่า เป้าหมายของการพัฒนา คือ การมีเศรษฐกิจแบบพอเพียง (Self-Sufficient Economy) เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และพร้อมที่จะรับความเจริญเติบโตจากโลกภายนอก โดยการพยายามพึ่งตัวเอง ช่วยตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้ “พอมี พอกิน” โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัยส่วนที่ไม่สามารถผลิตได้เองก็แลกเปลี่ยนและซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้จากของที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือในประเทศให้มากที่สุด ก่อนนี้ให้น้อยที่สุด มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยั่งยืนและพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่พึงเพื่อ

ฟุ่มเฟือย หรือมีรายจ่ายไม่เกินรายรับ โดยสรุปเป้าหมายทฤษฎีการพึ่งตนเองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ การมีเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการพึ่งตนเอง ช่วยตนเอง ให้มีชีวิตความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ซึ่งจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จในการพัฒนา เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เกื้อกูลและไม่ทำลายธรรมชาติ เทคโนโลยีที่ประหยัดพลังงาน หรือใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

ฉัตรทิพย์ นาถสุตา (อ้างถึงใน อาร์ม หรุ่นศิริ, 2545 : 30-31) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ไว้ 6 ประการด้วยกัน ดังต่อไปนี้

1) การพัฒนาจะต้องเป็นกลุ่ม (Collective) การที่ชาวบ้านจะพึ่งตนเองได้ ชาวบ้านจะต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน หมายความว่า จะต้องมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ต้องมีสมาชิกเข้าร่วมในกิจกรรมที่จะทำมากพอ ในอดีตชาวบ้านร่วมกันทำกิจกรรม เช่น การทำนา เลี้ยงสัตว์ จับปลา ตีเหล็ก ถั่วสั้ว ถั่วซาย เป็นต้น ดังนั้น การพึ่งตนเองจะเป็นไปได้ก็ต้องเป็นการพึ่งตนเองแบบกลุ่ม

2) ต้องมีจิตสำนึก มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) พื้นฐานก็คือ การพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับจิตใจ ความสมัครใจที่จะทำ โดยการกลับไปรู้ฟื้นความทรงจำร่วมกัน โดยการชูประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน หรือชูประสบการณ์ร่วมกันของหมู่บ้าน การร่วมศึกษาหรือการพัฒนาจิตสำนึกจะทำให้การร่วมกันของทั้งหมู่บ้านเป็นไปทั้งขบวณ ถ้ามีจิตสำนึกก็หมายถึงมีอิสระพอสมควร หมู่บ้านก็จะกำหนดชะตากรรมของตัวเองได้ ข้อนี้เกี่ยวกับการพึ่งตนเอง ซึ่งหมายรวมถึงการกำหนดเป้าหมาย การกระทำของตัวเองได้

3) จิตสำนึกนี้จะต้องมีการผลิตซ้ำ โดยการไปรื้อฟื้นบทบาทของคนเฒ่าคนแก่ เพราะคนเหล่านี้ คือผู้สืบทอดจิตสำนึกของหมู่บ้าน แล้วจึงถ่ายทอดให้คนรุ่นหนุ่มสาวของหมู่บ้าน ต้องทำให้เขามีความระลึกถึงการรวมตัวเป็นชุมชนของหมู่บ้าน เพราะคนเหล่านี้จะเป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรมของหมู่บ้านต่อไป

4) ต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะมีประโยชน์ในแง่ที่ว่ากิจกรรมหลายอย่างจะต้องติดต่อกับภายนอก สหพันธ์จะเป็นพลังในการต่อรองได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อกับรัฐหรือในการทำกิจกรรมเศรษฐกิจที่ใหญ่ขึ้น การเกิดของสหพันธ์จะช่วยเสริมศักยภาพของหน่วยย่อยในท้องถิ่น และพัฒนาการไปสู่ประชาธิปไตย

5) การประสานวัฒนธรรม การที่จะส่งเสริมให้ชาวบ้านประสานวัฒนธรรมของตัวเอง หรือกิจกรรมของตัวเองกับคนอื่น ๆ ในสังคมด้วยทั้งในระดับคนชั้นกลางและข้าราชการ ซึ่งจะทำให้เกิดพลังมากขึ้น

6) ชุมชนมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสถานะแวดล้อมธรรมชาติ ในอดีต การพึ่งตนเองของชุมชนขึ้นอยู่กับทรัพยากรได้จากธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถทำให้ธรรมชาติแวดล้อมเป็นพิษในยุคปัจจุบันแม้เทคโนโลยีจะก้าวหน้า แต่ถ้าชุมชนทำลายธรรมชาติแวดล้อมมากเกินไป ชุมชนนั้นก็จะประสบปัญหาคุณภาพแห่งชีวิต ชุมชนที่พึ่งตนเองได้จึงน่าจะเป็นชุมชนที่อนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมด้วย

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า การพึ่งตนเองนั้น เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการอยู่รอดด้วยตนเอง นับเป็นการพัฒนาที่มีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกันระหว่างองค์ประกอบดังกล่าวให้เป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งเมื่อเกิดความสมดุลแล้ว คนในชุมชนจะสามารถที่จะช่วยเหลือตนเองได้โดยไม่เป็นภาระคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล ความพอใจในชีวิต มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นปัจจัยสี่พอเพียง รวมทั้งการมีขีดความสามารถมีอิสระในการแก้ไขปัญหาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้ โดยอาศัยความพยายามและกำลังคน การศึกษาแนวคิดการพึ่งตนเอง ผู้ศึกษาจะได้ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์การพึ่งตนเองในด้านการประกอบอาชีพซึ่งส่งผลในด้านเศรษฐกิจของชุมชน

2.4 แนวคิดการพัฒนายั่งยืน

2.4.1 ความหมายของการพัฒนายั่งยืน (การพัฒนายั่งยืน, 2553)

World Commission on Environment and Development หรือ Brundtland ในรายงาน Our Common Future ให้ความหมายว่า รูปแบบของการตอบสนองต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ให้ความหมายว่า การพัฒนายั่งยืนมีลักษณะที่เป็นบูรณาการ (Integrated) คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ มีดุลยภาพ (Balance) หรือพูดอีกนัยหนึ่งคือ การทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

การพัฒนายั่งยืนในบริบทไทย คือ การพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุก ๆ ด้านอย่างสมดุล บนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทรเคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งตนเอง และคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียมกัน

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2534: 142) ให้ความหมายการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน คือ การพัฒนาซึ่งรักษาความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและการสงวนทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่ให้เศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่อง และในขณะเดียวกันทรัพยากรธรรมชาติก็ได้รับการสงวนรักษาไว้ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ

2.4.2 กรอบแนวคิดและกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืนของพระธรรมปิฎก มีลักษณะที่เน้นในมิติการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ มีการใช้ศัพท์คำหนึ่งว่า “Resolvability” คือ ความสามารถที่จะวิวัฒน์เป็นคำที่แสดงลักษณะของมนุษย์ในการที่จะพัฒนาตนเอง ซึ่งเพิ่มเติมจากแนวคิดในการพัฒนาที่ยั่งยืนที่องค์การสหประชาชาติประกาศไว้ ที่มีองค์ประกอบสองอย่างคือ เศรษฐกิจกับนิเวศวิทยา (Economy กับ Ecology) การเพิ่มมิติที่สามขึ้นมาคือเพื่อที่จะประสาน เกื้อกูลกันและทำให้เกิดการบูรณาการ (Integrate) กันเข้าเป็นองค์รวมที่สมดุล นอกจากนี้ คำว่า การพัฒนาที่หมายถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development) นั้น ท่านได้เน้นมิติของการพัฒนาคน (Human Development) โดยสรุปการแก้ปัญหาทุกด้าน ในขั้นสุดท้ายมีศูนย์กลางอยู่ที่การพัฒนาคน เมื่อพัฒนาคนดีแล้ว คนนั้นก็จะรักษาธรรมชาติแวดล้อมได้ แสวงความรู้ทางวิทยาศาสตร์ด้วยแรงจูงใจที่ถูกต้อง ใช้เทคโนโลยีในทางสร้างสรรค์ พัฒนาเศรษฐกิจในทางที่ไม่ให้มีผลลบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องพัฒนาคนให้มีฐานความคิดในการสัมพันธ์กับธรรมชาติ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546: 5-6) การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็นองค์รวมของมิติการพัฒนาทุกด้านอย่างสมดุลบนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่มด้วยความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งตนเองและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียม ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยหน่วยงานภาครัฐทุกหน่วยงานจะมีการกำหนดยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติราชการตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งแผนที่ใช้ปัจจุบันคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550–2554) โดยได้วางกรอบแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย ใน 3 มิติ มีรายละเอียดดังนี้

1) มิติด้านสังคม หมายถึง การพัฒนาคนและสังคมให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล มีคุณภาพของชีวิตความเป็นอยู่ตามอัตภาพที่เป็นพลวัตร มีวิวัฒนาการตามจังหวะที่เหมาะสม มีการให้ความสำคัญที่ตัวคนและชุมชน มีการสร้างความเข้มแข็งให้ทุกภาคของสังคมบนฐานความรู้เท่าทันและการมีปัญญา มีการพัฒนาคนไทยให้มีคุณภาพและผลิตภาพสูงขึ้น สามารถปรับตัวรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีจิตสำนึก พฤติกรรมและวิถีชีวิต

ที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีการนำทุนทางสังคมและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่หลากหลายมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม

2) มิตিদ้านเศรษฐกิจ ต้องพิจารณาภายใต้บริบท 3 ประการ ดังนี้

(1) เศรษฐกิจที่มีคุณภาพ ต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากที่อาศัยความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ (Comparative Advantage) มาเป็นการพัฒนาที่มุ่งใช้ความได้เปรียบเชิงแข่งขัน (Competitive Advantage) ที่ให้ความสำคัญในเรื่องของคุณภาพและประสิทธิภาพภายใต้ปัจจัยขับเคลื่อนได้แก่ นวัตกรรม เทคโนโลยี คุณภาพแรงงาน และการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งพัฒนาในลักษณะเชื่อมโยงทั้งในระดับจุลภาค มหภาค ระดับประเทศ และระดับภูมิภาค

(2) การพัฒนาอย่างมีเสถียรภาพ เพื่อให้สามารถรักษาความยั่งยืนของการเติบโตทางเศรษฐกิจได้ ประเทศจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับเรื่องของเสถียรภาพควบคู่กับเศรษฐกิจที่มีคุณภาพ เสถียรภาพทางเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นด้วยระบบเศรษฐกิจคู่ขนาน (Dual Track Economy) โดยที่ประเทศจะต้องสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับที่มีความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจพื้นฐานทั้งในระดับมหภาค ซึ่งประกอบด้วย ความมั่นคงทางการเงิน การคลัง รวมทั้งระดับจุลภาคโดยมีเศรษฐกิจรากฐานที่เข้มแข็ง ภายใต้การรักษาทรัพยากรธรรมชาติของประเทศให้สามารถเป็นปัจจัยสนับสนุนการผลิตได้ในระยะยาว และมีการรักษาความสมดุลระหว่างการผลิตและการอนุรักษ์

(3) การกระจายความมั่งคั่ง เป็นรากฐานที่สำคัญต่อการนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนา ซึ่งจะต้องเป็นทั้งการกระจายโอกาสในการเข้าถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ และบริการพื้นฐานของรัฐ เพื่อให้เกิดความเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ และกระจายผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากความเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างทั่วถึง

3) มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณที่ระบบนิเวศสามารถฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมได้ และการปล่อยมลพิษที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรที่ออกสู่สิ่งแวดล้อมจะต้องอยู่ในระดับที่ระบบนิเวศสามารถดูดซับและทำลายมลพิษนั้นได้ด้วย กล่าวคือ หากใช้ทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่ใช้แล้วหมดไป (Non-Renewable) จำเป็นต้องหาทรัพยากรธรรมชาติประเภทใช้ไม่หมดไป (สามารถหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ได้ หรือ Renewable) มาแทนที่ และต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่หมดไปนี้ ไม่มากเกินไปเกินขีดความสามารถของระบบนิเวศในการผลิตทดแทนได้ด้วย ทั้งนี้ เพื่อคงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และคุณภาพของสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เป็นฐานการผลิตของระบบเศรษฐกิจ และการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่องตลอดไป

วิชญ์ พลอยศรี (2547: 17-18) ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1) ระบบการพัฒนามนุษย์ ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาให้ครบทั้ง 3 ด้าน คือ

(1) ด้านพฤติกรรมและวิถีชีวิต ตลอดจนการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นระดับที่ปรากฏตัวของการแก้ปัญหา

(2) ด้านจิตใจ เช่น พัฒนาคุณธรรม ความเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจ และสภาพจิตใจที่ดีงาม รวมทั้ง ความสุข

(3) ด้านปัญญา หรือปรีชาญาณ คือ ความรู้ความเข้าใจต่างๆ รวมทั้งแนวความคิด ทักษะ และค่านิยม

2) ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ เมื่อมีการพัฒนาคน และคนได้รับการพัฒนาในฐานะที่คนนั้นเป็นปัจจัยตัวกระทำ ก็นำเอาการพัฒนาคนและคนที่มีการพัฒนานั้นมาเป็นแกนกลางของระบบการพัฒนา ให้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ เมื่อองค์ประกอบทั้ง 4 ซึ่งได้แก่ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี มีความสัมพันธ์กันด้วยดี กล่าวคือระบบต่างๆ ทางสังคมเป็นการจัดวางรูปแบบขึ้น เพื่อให้เป็นเครื่องมือและเป็นสื่อที่ช่วยให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติทำงานหรือดำเนินไปในทางที่จะอำนวยผลดีแก่มนุษย์ ดังนั้น ถ้าระบบต่างๆ ทางสังคมสามารถดำเนินการได้เป็นผลสำเร็จ ก็จะเกื้อหนุนให้มนุษย์สามารถพัฒนาคนให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ สามารถประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีมาเพื่อแก้ปัญหาและอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เกื้อกูลและไม่ทำลายธรรมชาติ เทคโนโลยีที่ประหยัดพลังงานหรือใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

จากแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนดังกล่าว สรุปได้ว่า คนเป็นองค์ประกอบหลักที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน คนจำเป็นต้องรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือเป็นองค์กรทางสังคมเพื่อระดมความคิด กำหนดทิศทางการพัฒนาเพื่อตอบสนองต่อสมาชิกในสังคม โดยต้องไม่เป็นการทำลายวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

2.4.3 หลักการและวิธีการพัฒนาที่ยั่งยืน

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์ (อ้างถึงใน ฉันทนรี ศรีทอง, 2550: 30) ได้อธิบายหลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ ดังนี้

1) การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมีความเป็นองค์รวมของสรรพสิ่งต่างๆ เป็นพื้นฐานสำคัญ

2) การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องให้คุณค่าของคนเป็นอันดับแรก รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีควบคู่ไปกับการมีระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

3) การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาแบบครบครัน ทำการพัฒนาทุกๆ ด้าน ไปพร้อมๆ กันในชุมชนหรือในสังคม คนซึ่งเป็นสมาชิกในชุมชนหรือในสังคมนั้น ต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักให้ รู้จักแบ่งปัน มีความเคารพตนเอง เคารพผู้อื่น และเคารพต่อสิ่งแวดล้อมรอบข้าง

4) การพัฒนาที่ยั่งยืนมีจุดเน้นไปที่การกระจายผลของการพัฒนาไปสู่ทุกส่วนของชุมชนหรือสังคม ไม่ใช่เป็นระบบที่ให้โอกาสเฉพาะผู้มีอิทธิพลทางด้านการเมือง และด้านเศรษฐกิจ

5) การพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องไม่มีการแบ่งแยก หรือเป็นการพัฒนาแบบแยกส่วนที่เน้นการพัฒนาเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่ต้องเป็นการพัฒนาที่มีความต่อเนื่องจากรากฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ทำให้เรื่องของเศรษฐกิจ จิตใจ การเมืองการปกครอง สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม มีความเชื่อมโยงกันเป็นเรื่องเดียวกัน มีลักษณะเป็นบูรณาการทางสังคม ซึ่งจะเป็นความสมดุล หรือสังคมที่ยั่งยืนในที่สุด

หลักการพัฒนาที่ยั่งยืนดังกล่าว สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนได้ หากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะได้ประสานนโยบาย ประสานความคิด และประสานวิธีปฏิบัติที่ชัดเจนและเหมาะสม ซึ่งหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน ช่วยให้เกิดวิธีการปฏิบัติได้อย่างชัดเจน

ในส่วนของนักพัฒนาโดยทั่วไป มีความเห็นว่า มนุษย์จะอยู่ไม่ได้ในสิ่งแวดล้อมที่เป็นมลพิษ ในปัจจุบันชุมชนเป็นจำนวนมากตกอยู่ในสภาพที่เสี่ยงต่อการแตกสลาย จึงทำให้เกิดการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาหรือที่เรียกกันว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมีหลักการและวิธีการที่สำคัญ ดังนี้

1) หลักการสำคัญของการพัฒนาแบบยั่งยืน

(1) การพัฒนาต้องผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบที่เสียหายต่อระบบนิเวศในระยะยาว

(2) เป้าหมายการพัฒนาต้องมุ่งเพื่อประชาชนเป็นหลัก ไม่ใช่เพื่อตัวเลขการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหรือรายได้ประชาชาติ

(3) การให้ความเสมอภาคแก่สตรี ให้สตรีผู้ซึ่งเป็นผู้ดูแลความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตในสังคมได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา

(4) การพัฒนาจะต้องนำไปสู่การตอบสนองด้านความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมวลชนผู้ยากไร้ก่อน

(5) การพัฒนาจะต้องกระจายอำนาจกระบวนการตัดสินใจและการควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้มากที่สุด

(6) การใช้หลักประชาธิปไตยในกระบวนการบริหารจัดการกลุ่มในชุมชน เพื่อให้ประชาชนทุกระดับชั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

(7) การพัฒนาจะต้องเกิดจากระดับล่างไปสู่ระดับบน โดยสันติวิธี และไม่ใช้ความรุนแรง

2) วิธีการไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

(1) เน้นจุดศูนย์กลางที่ปัจเจกบุคคล รู้จักทำชีวิตให้ประสบความสำเร็จ ดูแลร่างกายให้แข็งแรง มีจิตใจที่ดีงาม ปฏิบัติตามหลักการประชาธิปไตย ทั้งภายในครอบครัวและภายในองค์กร

(2) สร้างเสริมให้เกิดความร่วมมือกันของคนในชาติ รู้จักให้ความร่วมมือซึ่งกันและกัน เคารพในศักดิ์ศรีภูมิปัญญาท้องถิ่น

(3) สนับสนุนองค์กรชุมชน โดยการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อสร้างความมั่นใจและความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

(4) ชุมชนต้องพยายามพึ่งตนเองในทุกด้าน ทั้งด้านการเงิน ทักษะความรู้ และข่าวสาร เพื่อเสริมศักยภาพในการตัดสินใจให้รู้เท่าทันต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

(5) สร้างระบบการพัฒนาที่ประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(6) ต้องสร้างเครือข่ายที่ดีเชื่อมโยงในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ และในระหว่างวิทยาการทุกสาขา ซึ่งจะกลายเป็นกระแสใหญ่ที่มีพลังมาก

(7) ยึดมั่นในหลักคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม ความงามและความรัก ให้ความเคารพต่อชีวิตทุกชีวิต มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายกลมกลืนกับธรรมชาติ และยอมรับในความแตกต่างหลากหลายของปัจเจกบุคคล

โดยภาพรวมของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวคิดและแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น โดยไม่เอนเอียงทางด้านวัตถุนิยมจนลืมการพิจารณาและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตาม นักพัฒนาทั้งหลายก็ไม่ควรวิตกกังวลเอนเอียงไปกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมหรือวัฒนธรรมมาก

เกินไป จนทำให้การพัฒนาต้องชะงักและจกต้องตระหนักถึงการพึ่งพากันระหว่างสังคมและนิเวศวิทยา

จากการทบทวนแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนดังกล่าว ผู้ศึกษาพบว่า ความยั่งยืนนั้น ได้ครอบคลุมไปทุกสถาบัน ทุกหนทุกแห่ง ซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้จะต้องเกิดจากการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และอยู่บนพื้นฐานของความสมดุลของการเจริญเติบโตใน 3 ด้าน คือ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งผู้ศึกษาได้นำแนวคิดนี้มาเชื่อมโยงสู่การหาแนวทางการพัฒนาอาชีพเก็บหอยแครงเพื่อความยั่งยืน เนื่องจาก การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นเป็นการพัฒนาที่เป็นไปได้ และเมื่อเกิดการพัฒนาขึ้นแล้วจะเกิดสภาพที่คงที่ และมีแนวโน้มที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเรื่อยๆ เพราะพื้นฐานของการพัฒนาที่มั่นคง มีประเด็นหลักก็คือ ประชาชนซึ่งอยู่อาศัยในชุมชน หรือในสังคมต้องเป็นผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเองบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมชุมชนเป็นสำคัญ รวมทั้ง ประชาชนต้องมีความรู้ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างอิสระ

2.5 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (เล่มที่ 1: 11-15) ได้สรุปการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ว่าเป็นการจัดการเพื่อการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืน โดยคำนึงถึงทั้งประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันและประโยชน์ในระยะยาวควบคู่กันไป ทั้งนี้ พึงระลึกว่า

2.5.1 คนและชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงต้องคำนึงถึงการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และความต้องการใช้ทรัพยากรที่เพิ่มมากขึ้น

2.5.2 ทรัพยากรธรรมชาติบางอย่างเป็นสิ่งที่ใช้แล้วหมดไป เช่น แร่ธาตุ บางอย่างสามารถฟื้นตัวได้แต่ก็ต้องใช้เวลา เช่น ป่าไม้ จึงต้องมีการใช้อย่างระมัดระวังและให้เกิดประโยชน์สูงสุด

2.5.3 การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในกระบวนการผลิตและการบริโภค จะมีการปล่อยของเสียและมลพิษตามมาเสมอ จึงควรทำการป้องกันเสียตั้งแต่ต้น โดยการลดของเสียจากกระบวนการผลิตและการบริโภค ซึ่งจะช่วยลดผลกระทบและลดต้นทุนได้มากกว่าการบำบัดและแก้ไขภาวะมลพิษที่เกิดขึ้นในภายหลัง

ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องดำเนินการด้วยความรอบคอบ โดยพิจารณาความสัมพันธ์ต่างๆ อย่างรอบด้าน ตามหลักการบูรณาการ 3 ประการ

1) การบูรณาการด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เป็นหลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมและเศรษฐกิจ ในวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละวันซึ่งจะมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันไป ตามลักษณะของสังคม ค่านิยม และวัฒนธรรม รวมทั้งฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน

ดังนั้น การจัดการสิ่งแวดล้อมจึงต้องมองเป็นองค์รวมถึงความสัมพันธ์ทั้ง 3 ด้าน ไปพร้อมๆ กัน โดยไม่แยกส่วนใดส่วนหนึ่ง เนื่องจากการมองเพียงบางด้าน อาจทำให้เกิดผลกระทบต่อด้านอื่นๆ

2) การบูรณาการในเชิงนิเวศ การพิจารณาปัจจัยและความสัมพันธ์ในระบบนิเวศน์ ไม่อาจแยกส่วนเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือนำเอาเพียงการจัดการอยู่แต่ตัวทรัพยากรเท่านั้น เช่น การจัดการป่าไม้ ต้องพิจารณาทั้งสัตว์ป่า แหล่งน้ำ การตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ของชุมชน การท่องเที่ยวและการเกิดมลพิษในพื้นที่ด้วย โดยพิจารณาความสัมพันธ์เชิงระบบนิเวศ ซึ่งมีการผสมผสานและเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งไม่ควรพิจารณาเฉพาะในเขตการปกครองท้องถิ่นหนึ่งๆ เท่านั้น

การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการพิจารณาทั้งระบบนิเวศ จะช่วยให้มีความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผล ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขและจัดการปัญหาต่างๆ อย่างเป็นระบบ

3) การบูรณาการวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรต้องพิจารณาวิธีการจัดการอย่างรอบด้าน เพื่อให้เกิดความสมดุลและให้สามารถเอื้อประโยชน์ได้ในระยะยาว โดยเป็นหน้าที่ของผู้บริหารท้องถิ่นที่ต้องตัดสินใจพิจารณาให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการ และไม่มากจนเกิดผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศ มีการสงวนรักษาบางส่วนไว้ รวมทั้งให้มีการบำบัดและฟื้นฟูส่วนที่เสื่อมโทรมควบคู่กันไป เพื่อป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

นอกจากนี้ ยังต้องพิจารณาถึงความต้องการที่แตกต่างกันในสังคมซึ่งบางครั้งก็พบว่า ทิศทางการพัฒนาประเทศกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่นไม่สอดคล้องกัน ดังนั้น ต้องใช้วิธีการจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสีย จะต้องตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูล และการตรวจสอบข้อเท็จจริง เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้น

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน

จากวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศที่เริ่มขึ้นในปลายปี 2539 ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของสังคม ประเด็นเรื่อง ชุมชนเข้มแข็ง จึงได้รับการหยิบยกขึ้นมา

กล่าวถึงเป็นอันมาก ในฐานะที่เป็นทางเลือกที่สำคัญของการพัฒนา ซึ่งให้ความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางตามหลักปรัชญาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 โดยการเพิ่มศักยภาพของคนและชุมชนให้เข้มแข็ง มีความพร้อมในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน ความเข้มแข็งของชุมชนจึงเป็นฐานสำคัญในการลดผลกระทบทางเศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงการสร้างกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่สำคัญประการหนึ่งต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10

2.6.1 องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

จากการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดกรอบองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่าจะต้องประกอบด้วย

- 1) บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม
- 2) มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
- 3) มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน
- 4) มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ
- 5) มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
- 6) มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
- 7) มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 8) มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
- 9) มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

2.6.2 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

- 1) การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิธีคิดและ

วิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐจากการเป็นผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไข ปัญหาของชุมชนเอง

2) การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนใน ลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย กระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนา อาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟูอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการ สร้างเครือข่ายของชุมชน

2.6.3 แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนของชุมชนหรือ “ชุมชนยั่งยืน” (Sustainable Community) มีรายละเอียดดังนี้

1) ระบบคุณค่า เป็นนามธรรมที่คอยกำกับกิจกรรมหรือการดำเนิน กิจกรรมของระบบอื่นๆ โดยมี “คน” และ “การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน” เป็นเป้าหมายสำคัญ ระบบ คุณค่าจะเน้นการจัดความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน (สังคมหรือชุมชน) ความสัมพันธ์ระหว่างคน กับธรรมชาติ (การผลิต การจัดการทรัพยากรและการเลือกใช้เทคโนโลยี) และคนกับคุณธรรม (กาย และจิต) ระบบคุณค่าจึงปรากฏอยู่ใน กฎระเบียบต่างๆ ของสังคม ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และ กระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้ของชุมชน

2) ระบบการเรียนรู้ เป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ เป็นการ เรียนรู้ที่ต่อเชื่อมความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนเข้ากับความรู้ทางสากล พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ที่ สอดคล้องและรับใช้ชีวิตและชุมชนในปัจจุบัน กิจกรรมหรือระบบอื่นๆ จึงต้องมีการเรียนรู้เฉพาะ ระบบหรือเฉพาะด้าน โดยมี “ภูมิปัญญา” เป็นแกนกลาง เชื่อมร้อยความรู้ทุกส่วนเข้าด้วยกันเป็น องค์ความรู้ใหม่ของชุมชนไทย

3) ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน คือ การเกษตรที่คำนึงถึงวงจรความอุดม สมบูรณ์โดยธรรมชาติ หลีกเลี่ยงเทคนิคหรือวิธีการทางการเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อวิถีธรรมชาติ เกษตรกรรมยั่งยืนในทางรูปธรรม จึงหมายรวมถึง เกษตรผสมผสาน วนเกษตร สวนสมรม (ภาคใต้) ไร่นาสวนผสม เกษตรธรรมชาติ พุทธเกษตรกรรม ฯลฯ ที่มีเป้าหมายเพื่อการบริโภค และมีส่วนเกิน เพื่อการแบ่งปันและแลกเปลี่ยน ทั้งผ่านระบบการแลกเปลี่ยนแบบวัฒนธรรมชุมชนและแบบใหม่

4) ระบบทุนชุมชน ความคิดที่ก่อตัวขึ้นจากปัญหาหนี้สินและการ พังพาสถาบันทุนของระบบใหญ่ คือ การพึ่งตนเองด้านทุน หรือนัยหนึ่งคือ ระบบการสะสมทุนของ ชุมชนที่มีรูปแบบและวิธีการทางวัฒนธรรมเข้ามามีบทบาท ทั้งในด้านการระดม การบริหารจัดการ

หลักเกณฑ์และกฎระเบียบต่างๆ รากฐานความคิด จึงแตกต่างจากการสะสมทุนของระบบทุนนิยม และมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองปัจจัยพื้นฐานของสมาชิกในชุมชน

5) ระบบธุรกิจชุมชน หรือการตลาดที่ชุมชนต้องการ ซึ่งประกอบด้วย การจัดการด้านการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตของตนเอง การจัดการด้านการตลาดเพื่อลด ต้นทุนสินค้าอุปโภคบริโภคที่ชุมชนผลิตเองไม่ได้ ต้องนำเข้าจากภายนอกชุมชน และสุดท้ายคือ การจัดการด้านระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนต่อชุมชน และระหว่างผู้ผลิตกับ ผู้บริโภค

6) ระบบอุตสาหกรรมชุมชน เป็นระบบคู่กับระบบธุรกิจ แต่มี พัฒนาการต่อเนื่องจากระบบการพึ่งตนเองเดิมที่ครอบคลุมเป็นผู้แปรรูปเพื่อเก็บถนอมผลผลิตของ ตนเองไว้บริโภคในระยะยาว โดยมีเทคนิควิทยาการแปรรูปต่างๆ เช่น เครื่องสีมือ การผลิต เครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านต่างๆ เป็นต้น ศักยภาพพื้นฐานเดิมนี้ไม่ได้รับโอกาสในการพัฒนาโดย ชุมชนและเป็นของชุมชนเอง ในปัจจุบัน อุตสาหกรรมชุมชนในความหมายนี้จึงมี 3 แบบ คือ อุตสาหกรรมชุมชนแปรรูปผลผลิตของตนเอง อุตสาหกรรมชุมชนผลิตผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรใน ท้องถิ่น และอุตสาหกรรมชุมชนที่นำวัตถุดิบจากภายนอกมาผลิตเพื่อตอบสนองการบริโภคและ ใช้สอยในชุมชน

7) ระบบสิ่งแวดล้อม นอกเหนือจากการเกษตรและอุตสาหกรรมที่ คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ระบบสิ่งแวดล้อมของชุมชนยังครอบคลุมถึง สภาพแวดล้อม ที่เอื้อต่อวิถีชีวิต ระบบสิ่งแวดล้อมจึงหมายถึงรวมถึง ดิน น้ำ ป่า อากาศ การจัดการทางกายภาพของ ชุมชน เช่น ถนนหนทาง แหล่งศูนย์กลางชุมชน เป็นต้น และสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการ เจริญชีวิตด้วย

8) ระบบสวัสดิการชุมชน ความคิดแรกเริ่มของชุมชน คือ ชาวบ้านต้อง มีสวัสดิการเหมือนข้าราชการ เมื่อรัฐให้ไม่ได้ ชุมชนต้องดำเนินการเอง จึงเกิดกองทุนสวัสดิการ ชุมชนที่น่าผลกำไรของกองทุนชุมชนต่าง ๆ มาจัดสรรเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าทำศพ บำนาญ ทุนการศึกษา ฯลฯ เมื่อสำเร็จแล้วพบว่าเป้าหมายสำคัญของระบบ สวัสดิการชุมชนคือ การสร้าง หลักประกันความมั่นคงในชีวิตร่วมกัน หลักประกันที่ว่านี้อาจหมายรวมถึง การแก้ปัญหาทางด้าน เศรษฐกิจ เช่น การช่วยเหลือให้ผู้ไม่มีที่ดินทำกินมีที่ดินทำกินของตนเองได้ด้วย เป็นต้น

9) ระบบการรักษาสุขภาพของชุมชน ตั้งอยู่บนฐานของความรู้ด้าน การแพทย์ที่เรียกรวม ๆ ว่าแผนไทย ซึ่งไม่ได้เน้นที่การรักษา แต่เน้นการดูแลสุขภาพซึ่งเชื่อมโยง ตั้งแต่ภาวะร่างกายของคน (ธาตุ) ฤดูกาล อาหาร และยาสมุนไพร เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการ การผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และระบบการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

10) ระบบการจัดการของชุมชน นอกเหนือจากการที่ทุกระบบมีการจัดการของตนเองแล้ว ทั้งชุมชนจะต้องมีการจัดการร่วม เพื่อให้อยู่ในทิศทางเดียวกัน ระบบการจัดการชุมชนนี้ อาจหมายถึงระบบแม่ของทั้ง 9 ระบบที่ทำให้องค์กรชุมชน (ใหม่) ที่เกิดขึ้นพัฒนาภาวะความเป็นสถาบันทางสังคมที่สมาชิกในชุมชนพึงพาได้ ทดแทนบทบาทของสถาบันหมู่บ้าน (เดิม) ที่อ่อนตัวลง ชุมชนหนึ่งๆ อาจจะไม่สามารถพัฒนาระบบทั้ง 10 ระบบขึ้นภายในชุมชนครบ แต่ชุมชนสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยกันขึ้นมาทดแทนได้

จากการทบทวนแนวคิดดังกล่าว เป็นปัจจัยหนึ่งที่ผู้ศึกษาสนใจนำมาเป็นปัจจัยการบริหารจัดการ ซึ่งหากชุมชนสามารถนำมาจัดการและแก้ไขปัญหาร่วมกันได้ จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนส่งผลกระทบต่อภายนอกชุมชน และเมื่อชุมชนเข้มแข็งจะสามารถนำไปพัฒนาสู่การหาแนวทางในการประกอบอาชีพที่ยั่งยืนได้ต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาอาชีพเก็บหอยแครงอย่างยั่งยืน ในพื้นที่ตำบลบางขุนไทร เป็นการศึกษาที่ได้นำแนวคิดการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาไปสู่การหาแนวทางการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาอาชีพที่ยั่งยืนได้ในด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาของการประกอบอาชีพ ประกอบด้วย

วันดี รัตนมณี (2543: 172) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยการรวมกลุ่มและการจัดการกิจการกลุ่มของชมรมชาวประมงทะเลสาบสงขลาตอนล่าง ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยการรวมกลุ่มประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญ 5 ประการ คือ 1) ด้านผู้นำและสมาชิกกลุ่ม ได้แก่ มีผู้นำที่มีปริมาณมาก และมีความหลากหลาย มีลักษณะจิตนิสัยที่มีความเสียสละ รับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ขยันหมั่นเพียร และมีความอดทน มีผลงานและมีบทบาทที่สำคัญต่อการรวมกลุ่ม ส่วนสมาชิกกลุ่มมีความเป็นกลุ่มก้อน มีลักษณะจิตนิสัยที่มีความเสียสละ รับผิดชอบ ขยันหมั่นเพียร และมีความสามัคคี จึงมีบทบาทต่อการรวมกลุ่ม 2) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ปัญหาการขาดแคลนเงินทุน และปัญหาการประกอบอาชีพประมงไม่ยั่งยืน 3) ด้านสภาพแวดล้อม ได้แก่ ปัญหามลภาวะทางน้ำ ปัญหาป่าชายเลนถูกทำลาย ปัญหาความตื่นเงินของทะเลสาบสงขลา และปัญหาสัตว์น้ำลดลง 4) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน การปกครอง การศึกษา ศาสนา ความเชื่อ และประเพณี และ 5) ด้านการ

สนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ ได้แก่ แผนงานสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐและเอกชน และงบประมาณสนับสนุน ด้านการจัดกิจกรรมกลุ่ม ประกอบด้วย งานประชุมชาวประมง งานเขตนุรักษ์ งานประมงอาสา งานปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ งานปลูกป่าชายเลน งานขัดขวางการทำประมงที่ไม่ถูกต้อง และงานกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งปัจจัยการรวมกลุ่มและการจัดกิจกรรมกลุ่ม เป็นผลให้เกิดการรวมตัวกันได้อย่างมั่นคง เกิดการพัฒนากิจการ และเป็นแบบอย่างแนวทางในการรวมกลุ่มให้ชุมชนอื่นๆ ต่อไป

วิชชุดา กุพานุวัฒน์ (2546: 168) ได้ศึกษาการจัดการกลุ่มประมงพื้นบ้านของชาวบ้าน อำเภอสติงพระ จังหวัดสงขลา ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ปัจจัยการจัดการกลุ่มประมงพื้นบ้าน ประกอบด้วย 5 ปัจจัย ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านผู้นำและสมาชิกกลุ่ม เช่น การปฏิบัติของผู้นำ มีความเสียสละ มีความรับผิดชอบ และขยันหมั่นเพียร ทำให้การจัดการกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) ด้านเศรษฐกิจ เช่น ปัญหาขาดแคลนเงินทุน และปัญหาการประกอบอาชีพประมงไม่ยั่งยืน เป็นต้น 3) ด้านสภาพแวดล้อม เช่น ปัญหามลภาวะทางน้ำจากโรงงานอุตสาหกรรม ปัญหาสัตว์น้ำลดลง 4) ด้านสังคมวัฒนธรรม เช่น การตั้งถิ่นฐาน การปกครอง การศึกษา ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี และ 5) ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น ด้านกระบวนการจัดกิจกรรมกลุ่ม ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก งานด้านสาธิตและส่งเสริมเครื่องมือทำการประมง งานด้านการสร้างปะการังเทียม งานด้านปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ งานด้านการส่งเสริมอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการประมง งานด้านการสนับสนุนการระดมเงินทุนภายในชุมชน เป็นต้น ในด้านผลกระทบจากการจัดกิจกรรมกลุ่มประมงพื้นบ้าน พบว่า ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ทำให้เกิดอาชีพเสริมฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ด้านสังคมและวัฒนธรรม ทำให้เกิดผู้นำมากขึ้น องค์กรท้องถิ่นเข้มแข็ง และด้านสภาพแวดล้อม ทำให้โครงสร้างพื้นฐานดีขึ้น พื้นฟูทรัพยากรทางทะเลของชุมชน และการรักษาสภาพแวดล้อมชายฝั่งทะเล

ศราวุธ คีมา (2549: 97) ได้ศึกษาการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน หมู่ที่ 9 ตำบลท่าฉนวน อำเภอโนนรมย์ จังหวัดชัยนาท สรุปผลการวิจัยได้ว่า กลุ่มอาชีพบ้านสะพานหิน มีปัญหาด้านการบริหารจัดการที่ขาดการพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการ ขาดเงินทุนในการดำเนินงาน ขาดการส่งเสริมด้านนวัตกรรม ขาดการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม และขาดการเชื่อมโยงถ่ายทอดประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีแนวทางและวิธีการพัฒนาการดำเนินงานคือ การพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการบริหารกลุ่ม การระดมทุนจากสมาชิกและชุมชน การพัฒนาทักษะด้านการตลาด การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสมาชิก การจัดทำแผนการดำเนินงานของกลุ่มโดยสมาชิกกลุ่ม การประชาสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอและการ

ดำเนินงานศูนย์กลางการเรียนรู้และพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน ซึ่งการพัฒนากลุ่มฯ สามารถดำเนินการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ให้ความรู้ข้อมูลข่าวสาร จัดเวทีเรียนรู้ซึ่งจะเป็นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

สืบพงศ์ ธรรมชาติ และคณะ (2547: 10) ได้ทำการศึกษาลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการของประชาชนเพื่อการวิจัยและพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง : กลุ่มประมงพื้นบ้าน ซึ่งพบปัญหาที่มีความสำคัญที่ได้จากการวิจัยคือ กรณีของประมงพื้นบ้านริมฝั่งทะเล เหตุสำคัญที่ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลงไปโดยเฉพาะปลา คือ เรืออวนลากขนาดใหญ่ เรืออวนรุน และเรือคันไชปู การจับปลาดังกล่าวนี้ จะจับได้ปริมาณมาก สัตว์น้ำขนาดเล็กก็ถูกจับด้วย ดังนั้นจึงทำให้ปริมาณของสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว และขาดห่วงโซ่วงจรการขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำริมฝั่งทะเล และรวมถึงการทำลายป่าชายเลนด้วย ซึ่งความต้องการของผู้ทำอาชีพประมงพื้นบ้าน คือ การทำให้สภาพแหล่งน้ำพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเหมาะกับการเจริญเติบโตของสัตว์น้ำ เพราะจะเป็นการเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำได้ การให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุน และการมีกฎหมายเพื่อบำรุงความมั่นคงของทรัพยากรประมงและความจริงจังในการปฏิบัติงานของราชการ รวมทั้งเร่งรัดปัญหาการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่เป็นการทำลาย

อรณพ เหลือชม (2542: 74) ได้ทำการศึกษาปัญหาชุมชนผู้ประกอบการอาชีพประมงอำเภอสตึก จังหวัดชลบุรี พบว่า ผู้ประกอบการอาชีพประมงในเขตอำเภอสตึก จังหวัดชลบุรี มีปัญหาในการประกอบอาชีพซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชน คือ 1) ปัญหาด้านเงินทุนในการประกอบอาชีพ ต้องกู้ยืมเงินนอกระบบในอัตราดอกเบี้ยสูง รายได้จากการประกอบอาชีพในแต่ละวันชำระได้เพียงค่าดอกเบี้ยเท่านั้น โอกาสที่จะปลอดหนี้จึงน้อยมาก 2) ปัญหาด้านราคาผลผลิตที่ผู้ซื้อเป็นผู้กำหนดราคา โดยชาวประมงไม่มีอำนาจต่อรองราคาราคาผลผลิตบางประเภทลงที่มาเป็นเวลานาน บางประเภทราคาตกลง 3) ปัญหาด้านแรงงาน ที่ต้องใช้แรงงานต่างด้าว เนื่องจากแรงงานไทยไม่นิยมทำงานด้านนี้ 4) ปัญหาด้านต้นทุนการผลิตสูงขึ้นในขณะที่ราคาขายผลผลิตยังคงเท่าเดิม 5) ปัญหาทรัพยากรสัตว์น้ำลดลง เนื่องจากระบบนิเวศวิทยาเปลี่ยนแปลงไป และจำนวนเรือประมงมากเกินไป และเครื่องมือไม่เหมาะสม และ 6) ปัญหาด้านการรวมกลุ่ม เกิดความล้มเหลวในการรวมกลุ่มเนื่องจากขาดการบริหารจัดการที่ดี และสมาชิกขาดจิตสำนึกในการดำเนินการเพื่อส่วนรวม

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาของการประกอบอาชีพในกรณีต่างๆ โดยเฉพาะการทำประมงนั้น พบว่า การประมงเชิงพาณิชย์ที่มี “อวนรุน” และ “อวนลาก” เป็นการทำประมงที่ผิดวิธี เนื่องจากเป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่มากเกินไป ส่งผลต่อปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลง ปัญหาการปล่อยน้ำเสียสู่แหล่งน้ำทำให้เกิดมลภาวะ การขาดเครื่องมือทำการประมง

ขาดการมีส่วนร่วม ปัญหาการบุกรุกทำลายป่าชายเลน ปัญหารายได้ไม่พอกับรายจ่าย ปัญหาหนี้สิน ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้ เป็นปัญหาสำคัญที่มีความเชื่อมโยงกัน ภายใต้กรอบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ ส่งผลให้การประกอบอาชีพประมงไม่ยั่งยืน การศึกษาประเด็นสภาพปัญหาเหล่านี้ จึงเชื่อมโยงสู่การค้นหาปัจจัยการบริหารจัดการเข้ามาเป็นองค์ประกอบในการศึกษา

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการและการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย

วิชณุ พลอยศรี (2547: 102) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนพลาญข่อย ต. โนนก่อ อ. สิรินคร จ. อุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านแหลมทองมีลักษณะการบริหารจัดการและกระบวนการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ 4 ประการ คือ 1) มีการทำเกษตรแบบไร้นาสวนผสม เน้นการมีอยู่ มีกิน และเน้นการพึ่งตนเองได้ภายในชุมชน 2) เน้นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงโดยมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นองค์กรสำคัญ 3) มุ่งเน้นการปลูกฝังจิตสำนึกของคนภายในชุมชนโดยมีองค์กรชุมชนที่สำคัญ คือ ศูนย์เด็กและศูนย์จิตใจเป็นองค์กรที่สำคัญในการพัฒนา 4) มีการรวมตัวกันจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อการทำงาน สร้างรายได้ ให้กับคนในชุมชน การพัฒนาของชุมชนมีลักษณะการบูรณาการทุกด้าน โดยมีการพัฒนามนุษย์เป็นศูนย์กลาง คนที่ได้รับการพัฒนาแล้วจะเป็นกำลังหลักในการพัฒนาด้านอื่น กล่าวคือ การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สามารถแก้ปัญหาได้โดยเน้นการสร้างงานภายในชุมชนโดยการรวมกลุ่มอาชีพ เน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้มีลักษณะยั่งยืน ทั้งนี้ ชุมชนสามารถรักษาวินัยชีวิตของเกษตรกรภายในชุมชนเอาไว้ได้ พร้อมกับการมีงานทำภายในชุมชนโดยไม่ต้องละทิ้งการเป็นเกษตรกร แล้วเปลี่ยนอาชีพไปเป็นกรรมกรอย่างที่เคยหลายชุมชนประสบปัญหา ซึ่งปัจจัยเงื่อนไขภายในชุมชนที่ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จมีความสามารถในการพึ่งตนเองและมีลักษณะการพัฒนาที่ยั่งยืนได้แก่ 1) การที่ชุมชนมีการสร้างปัจจัยภายในครัวเรือน เน้นการสร้างสมบูรณภาพให้กับธรรมชาติ 2) มีผู้นำธรรมชาติและผู้นำทางการของชุมชนที่เข้มแข็ง 3) มีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนภายในชุมชน 4) มีการรวมกลุ่มสร้างองค์กรชุมชนเพื่อสร้างงาน 5) การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นวัตถุดิบในการผลิต 6) การมีศูนย์จิตใจและศูนย์เด็กภายในชุมชน และ 7) ชุมชนมีความสามัคคีต่อกัน

จากการทบทวนงานวิจัย ยังพบว่า ปัจจัยที่จะพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนได้ ประกอบด้วย มิติทางสังคม ซึ่งจะต้องมีการรวมกลุ่มของคนภายในชุมชน มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มิติทางสิ่งแวดล้อม ชุมชนควรมีการดำรงรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม มีการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมต่อสิ่งแวดล้อม และควรมีวิถีการดำรงชีวิตที่สอดคล้องต่อธรรมชาติ ส่วนมิติทางเศรษฐกิจ ควรมีการตลาดพึ่งพิงจากภายนอก เพิ่มระดับการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต มีการใช้ทรัพยากรภายในชุมชน และปรับปรุงวิธีการผลิตให้มีความสอดคล้องต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน

วราภรณ์ ไชยชาติ (2545: 109) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยการบริหารจัดการที่มีผลต่อสัมฤทธิ์ผลของการพัฒนาอย่างยั่งยืนของกลุ่มเกษตรกรทำนาหนองแปน ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ จากผลการวิจัยพบว่า ลักษณะการบริหารจัดการของกลุ่มเกษตรกรทำนาหนองแปน มุ่งเน้นการดำเนินการในด้านจริยธรรมทางธุรกิจ การบริหารจัดการผลิต และการจัดการองค์การอยู่ในระดับมากที่สุด ปัจจัยการบริหารจัดการที่ส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้แก่ 1) การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม 2) การบริหารจัดการตลาด 3) การมีส่วนร่วม ซึ่งการบริหารจัดการทั้ง 3 ตัว ทำให้เกิดผลต่อสัมฤทธิ์ผลของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม โดยมีสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาของการบริหารจัดการ ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วม แก้ไขโดยการสร้างแรงจูงใจในการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในด้านการควบคุมกระบวนการผลิตให้เกิดการประหยัดพลังงาน ด้านการบริหารจัดการตลาด ควรส่งเสริมการสร้างระบบห่วงโซ่ผู้ผลิตหรือเครือข่ายธุรกิจ และด้านการวางแผนการบริหารจัดการเงิน โดยการฝึกอบรมจากองค์กรภายนอกหรือขอรับการสนับสนุนจากผู้เชี่ยวชาญภาครัฐ

จุฑามาศ คำทอง (2546: 275) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของแนวคิดและบทเรียนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเกิดจากการเชื่อมโยงบทเรียนจากภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนกับบทเรียนที่ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก อันก่อให้เกิดทางเลือกและการกำหนดรูปแบบวิถีชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรเพื่อการผลิตที่ยั่งยืน ซึ่งผลการวิจัยพบว่า แนวคิดและบทเรียนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมี 2 ลักษณะ โดยมี 1) รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชน 3 รูปแบบ คือ การเรียนรู้ของชุมชนที่เกิดจากภูมิปัญญาดั้งเดิมโดยสถาบันครอบครัว การเรียนรู้ใหม่จากชุมชนภายนอก และเครือข่ายการเรียนรู้ และ 2) บทเรียนในการจัดการทรัพยากร ได้แก่ วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพ ผูกพันกับทรัพยากร แต่เมื่อมีการปฏิสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น การผลิตเพื่อการยังชีพจึงเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการพาณิชย์ ส่งผลให้สภาพสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ชุมชนจึงเริ่มสรุปบทเรียนและเรียนรู้ถึงคุณค่าของวิถีชีวิต และมีการเชื่อมโยงแนวคิดมาสู่การผลิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนใน 3 ลักษณะคือ 1) เพื่อการจัดการทรัพยากร โดยอาศัยความรู้เดิมในการใช้ทรัพยากรและความรู้ใหม่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เชิงระบบที่มาปรับใช้ 2) การเลือกรูปแบบการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน โดยสร้างระเบียบกฎเกณฑ์เพื่อการดูแลทรัพยากรให้สมบูรณ์เพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิต และ 3) การถ่ายทอดและการสร้างเครือข่ายโดยชุมชนถ่ายทอดแนวคิดอุดมการณ์เกี่ยวกับการดำรงชีวิต การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้แก่คนรุ่นหลัง ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้ และสร้างเครือข่ายภายนอก

ศิริกาญจน์ อุ๋นนันทาศ (2547: 123) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาอาชีพที่ยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาอาชีพที่ยั่งยืน และการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาอาชีพที่ยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า ศักยภาพของชุมชนบ้านปางอ้นมีลักษณะการพึ่งตนเองที่สำคัญ 3 ด้าน คือ 1) การพึ่งตนเองด้านการประกอบอาชีพและเศรษฐกิจ ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นต้นทุนสำคัญที่เอื้อต่อการผลิต ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาอาชีพในด้านการผลิต การรวมกลุ่ม การนำภูมิปัญญามาใช้ในการผลิต 2) การพึ่งตนเองด้านสังคม ชุมชนมีการรวมกลุ่มและมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของชุมชน มีเวทีพบปะสังสรรค์ทางสังคม 3) การพึ่งตนเองด้านการเมือง ระบบการเมืองวางอยู่บนพื้นฐานปรัชญาชีวิตของชุมชน การจัดระเบียบชุมชนเกี่ยวข้องกับระบบจารีต ความเชื่อ พิธีกรรม มีบทบาทสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของคนในชุมชน นอกจากนี้ ยังมีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาอาชีพที่ยั่งยืน 8 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างความตระหนัก โดยร่วมกันเรียนรู้ สรุบทบทเรียนของชุมชนให้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อการพัฒนาอาชีพ 2) การวิเคราะห์และค้นหาสภาพปัญหา 3) การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 4) การค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญห โดยสนทนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ 5) การแสวงหาความรู้ และทักษะในการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญห โดยเข้ารับการอบรม สัมมนา สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน 6) การวางแผน สัมมนาระดมความคิดเห็นในการจัดตั้งกลุ่มการพัฒนาอาชีพ 7) การดำเนินการตามแผน โดยระดมทรัพยากร จัดหาแหล่งทุน และมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน โครงการประกอบอาชีพที่ยั่งยืน และ 8) การประเมินและสรุบทบทเรียน โดยใช้เวทีชุมชนด้วยการสนทนากลุ่มเป็นการติดตามการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค การแลกเปลี่ยนเพื่อแก้ไขอุปสรรค

วรางคณา ไตรส และวิภาวรรณ ปาณะพล (2551: 76) ศึกษาเรื่อง การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความยั่งยืนของชุมชนเลี้ยงสัตว์ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีผลสรุปในด้านปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืน 4 ด้าน คือ 1) ปัจจัยทุนทางสังคม ทั้งที่เป็นรูปธรรมและไม่เป็นรูปธรรม โดยปัจจัยทุนที่เป็นรูปธรรมคือ สมาชิกในชุมชนเลี้ยงสัตว์และทรัพยากรธรรมชาติที่มีในพื้นที่ รวมทั้งทุนที่มนุษย์สร้างขึ้น ปัจจัยทุนทางสังคมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคนในชุมชน ศาสนา 2) ปัจจัยการรวมกลุ่มและชุมชนเข้มแข็ง โดยผู้นำชุมชนเป็นผู้กระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนเกิดความสนใจ ต้องการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเรื่องอาชีพการเลี้ยงสัตว์และปัญหาด้านอื่นๆ 3) ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ได้แก่ ป่า ชุมชน ดิน แหล่งน้ำ และที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ซึ่งทำให้ชุมชนแห่งนั้นมีความหลากหลายทางชีวภาพ มีระบบนิเวศที่ดี โดยชุมชนต้องมีกิจกรรมในการสร้างจิตสำนึกของสมาชิกเพื่อให้ใช้รักษาทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า และรักษาสภาพแวดล้อม 4) ปัจจัย

การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งเป็นการสนับสนุนในรูปองค์ความรู้ หรือทุนจากภายนอก เพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานให้แก่ชุมชน เช่น แหล่งน้ำธรรมชาติ ระบบชลประทาน เป็นต้น

จากการศึกษาประเด็นปัจจัยการบริหารจัดการเพื่อความยั่งยืนนั้น ผู้ศึกษาได้นำกรอบแนวคิดการพัฒนายั่งยืนของสำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้เป็นกรอบการศึกษา และได้สังเคราะห์ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยได้กำหนดกรอบแนวคิดที่มีความเชื่อมโยงกับการศึกษา สรุปว่า องค์ประกอบของปัจจัยการบริหารจัดการที่สามารถส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนครอบคลุมได้ใน 3 ด้าน ดังต่อไปนี้ 1) ปัจจัยทางสังคม ประกอบด้วย การรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วม และชุมชนที่เข้มแข็ง 2) ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การมีวิถีชีวิตที่สอดคล้อง 3) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย การพึ่งตนเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเหมาะสม ซึ่งองค์ประกอบในแ่งมุดังกล่าว จะเป็นหนทางนำไปสู่การหาแนวทางการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาอาชีพที่ยั่งยืน รวมทั้งการพึ่งตนเองได้ในที่สุด

ที่มาของกรอบแนวคิดที่ใช้ในการสร้างกรอบการศึกษา

การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยที่ผู้ศึกษาได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 นั้น เกิดจากการสังเคราะห์ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่า การศึกษาเพื่อหาแนวทางการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาอาชีพเก็บหอยแครงอย่างยั่งยืน ในพื้นที่ตำบลบางขุนไทรนั้น จำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดของการพัฒนายั่งยืนมาปรับใช้เป็นปัจจัยศึกษาการบริหารจัดการเพื่อเป็นแนวทางในการหาคำตอบ รวมทั้งศึกษาถึงสภาพปัญหาในการประกอบอาชีพต่างๆ ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาในพื้นที่การศึกษา เพื่อนำมาประกอบในการศึกษาด้วย โดยมีที่มาของกรอบแนวคิด ดังต่อไปนี้

1. สภาพปัญหา ได้จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสภาพปัญหาของการประกอบอาชีพเก็บหอยที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ตลอดจนการทบทวนวรรณกรรม งานวิจัยของ วันดี รัตนมณี (2543) เรื่อง ปัจจัยการรวมกลุ่มและการจัดการกิจการกลุ่มของชมรมชาวประมงทะเลสาบสงขลาตอนล่าง งานของวิชชุดา กุพานุวัฒน์ (2546) ที่ได้ศึกษาเรื่องการจัดการกลุ่มประมงพื้นบ้านของชาวบ้าน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา งานของสืบพงศ์ ธรรมชาติ และคณะ (2547) ที่ได้ศึกษาลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการของประชาชนเพื่อการวิจัยและพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง และการศึกษาของ อรรถพร เหลือชม (2542) ที่ได้ศึกษาปัญหาชุมชนผู้ประกอบการอาชีพประมงอำเภอสตึก จังหวัด

ชลบุรี ซึ่งทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้น สรุปใน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อม และ ด้านเศรษฐกิจ

2. ปัจจัยการบริหารจัดการ ได้จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการเพื่อความยั่งยืนในหลายกรณี โดยได้นำกรอบแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546) ตลอดจนการทบทวนกรอบแนวคิดในงานวิจัยของวิญญู พลอยศรี (2547) ที่ได้ศึกษาเรื่องการบริหารจัดการชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน งานของ วราภรณ์ ไชยชาติ (2545) เรื่อง ปัจจัยการบริหารจัดการที่มีผลต่อสัมฤทธิ์ผลของการพัฒนาอย่างยั่งยืน งานของศิริกาญจน์ อุ่นนันทาศ (2547) เรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาอาชีพที่ยั่งยืน การศึกษาของวรางคณา ไตรส และวิภาวรรณ ปาณะพล (2551) ในการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความยั่งยืนของชุมชนเลี้ยงสัตว์ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจน ปัจจัยที่ใช้เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาในงานวิจัยที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาของการประกอบอาชีพดังที่กล่าวแล้ว ซึ่งจากการสังเคราะห์วรรณกรรมต่างๆ ผู้ศึกษาพบว่า ปัจจัยการบริหารจัดการสู่ความยั่งยืนของการประกอบอาชีพ ประกอบด้วย 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม และปัจจัยทางเศรษฐกิจ

กล่าวโดยสรุป การศึกษาสภาพปัญหาในการประกอบอาชีพเก็บหอยแครง ประกอบกับปัจจัยการบริหารจัดการทั้ง 3 ด้าน ดังที่กล่าวแล้วนั้น สามารถนำไปสู่การหาแนวทางการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาอาชีพเก็บหอยแครง ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมที่เกิดจากภูมิปัญญาให้เกิดความยั่งยืนได้ใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งยังสามารถนำไปใช้ได้กับทุกภาคส่วนของสังคม การร่วมกันในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง บนพื้นฐานของทุนทรัพยากรที่มีอยู่ ซึ่งจำเป็นต้องสร้างจิตสำนึกใหม่ของคนในสังคม ให้มุ่งผลประโยชน์ส่วนรวม และปรับวิถีคิด ทศนคติในการดำเนินชีวิตใหม่ ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง ทั้งนี้ การประสานเชื่อมโยงบทบาทภาครัฐ ท้องถิ่นและชุมชนให้มีส่วนร่วมในการทำงานด้วยกัน จะเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าของทรัพยากรในท้องถิ่นต่อไป